

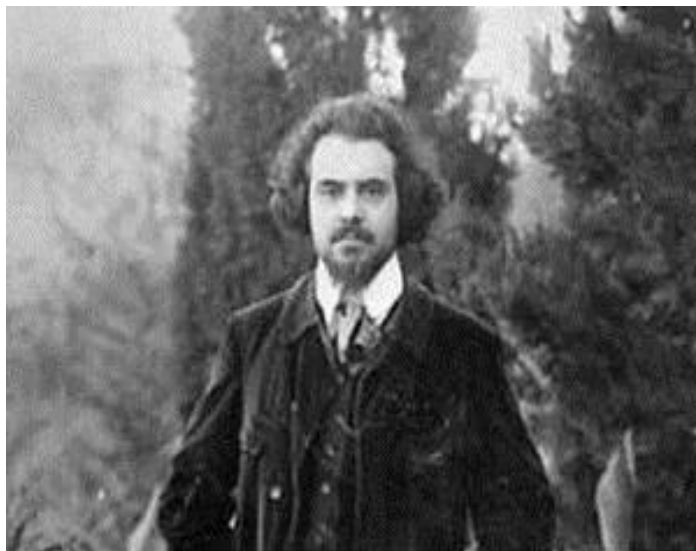
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІЛОРУСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ТА
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ БІЛОРУСІ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

“СЬОМІ БЕРДЯЄВСЬКІ ЧИТАННЯ”

7 червня 2019 року

Біла Церква

2019

Організаційний комітет

Даниленко А.С., д-р екон. наук, академік НААН, ректор Білоцерківського НАУ, голова оргкомітету;

Борщовецька В.Д., канд. пед. наук, доцент, декан факультету права та лінгвістики БНАУ;

Мельник Л.М., канд. політ. наук, доцент, зав. кафедрою теоретико-правових та соціально-гуманітарних дисциплін БНАУ;

Ярмола О.В., канд. філос. наук, доцент кафедри теоретико-правових та соціально-гуманітарних дисциплін БНАУ;

Чернецький Є.А., канд. іст. наук. (Україна), д-р гуманітарних наук (Польща), зав. відділом інформ.- краєзнав. роботи Білоцерківської міської ЦБС;

Водоп'янов П.О., чл.-кор. НАН Білорусі, проф., д-р філос. наук;

Бурак П.М., канд. філос. наук, доцент, зав. кафедрою філософії та права БДТУ;

Коваль О.В., канд. іст. наук, ст. викладач кафедри історії Білорусі та політології БДТУ;

Харьковщенко Ю.Є., канд., філос. наук, доцент кафедри теоретико-правових та соціально-гуманітарних дисциплін БНАУ;

«Сьомі Бердяєвські читання»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Біла Церква, 7 червня 2019 року. – 56 с.

Науковий збірник містить тези доповідей та повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції «Сьомі Бердяєвські читання», що відбулася 7 червня 2019 року в м. Білій Церкві.

© Білоцерківський національний аграрний університет

© Білоруський державний технологічний університет

УДК 1:001:167/168(075.8)

Іщенко М. П., доктор філос. наук, професор,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,

nikrav62@ukr.net

СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ПРО ОБ'ЄКТИВНИЙ ЗАКОН ГЛОБАЛЬНОГО ЕВОЛЮЦІОНІЗМУ

Стрімкий розвиток сучасної філософії забезпечив розуміння того, що одне з центральних місць в еволюції світової цивілізації відіграє об'єктивний закон глобального (універсального) еволюціонізму, за яким весь світ є величезною еволюціонуючою системою. Глобальний еволюціонізм спирається на ідею про єдність Всесвіту. Сформована у сфері природничих наук, детермінована закономірностями Всесвіту, теорія глобального еволюціонізму відзначається універсальністю, величезним інтеграційним потенціалом.

Сучасна теорія й методологія глобального еволюціонізму сформувалася в останній третині ХХ століття. Вона включає чотири типи еволюції: космічну, хімічну, біологічну і соціальну, об'єднуючи їх генетичною і структурною спадкоємністю. Разом із прагненням до об'єднання уявлень про Всесвіт, про живу і неживу природу, соціальне життя, про ноосферу і техніку, однією з його цілей стала потреба інтегрувати природничо-наукове, суспільствознавче і гуманітарне знання. У цій своїй якості концепція глобального еволюціонізму претендує на створення нового типу цілісного знання, що поєднує в собі наукові, методологічні і філософські основоположення. Еволюційні процеси космосу, еволюція зірок і галактик, які вивчає астрономія, мають імовірнісний характер. Вони описуються мовою статистичних закономірностей. До еволюції зірок і планет можуть застосовуватись динамічні закони, які розкривають сутність зазначених явищ.

Сьогодні у філософських наукових дослідженнях все більше уваги приділяється пізнанню об'єктивних законів і закономірностей еволюції Всесвіту, нашої галактики «Чумацький шлях» та світової цивілізації. Тому концептуальна розробка категорії «закон» виступає основою пізнання сутності будь-якого закону у природничих, суспільних і технічних науках. У філософській літературі розробці питань змісту категорії «закон» відведено чільне місце. Однак дефініція «закон» і нині залишається предметом гострих дискусій. Її визначення не завжди відповідає вимогам окремих елементів наукового пізнання.

Філософія визначає закон як «суттєве відношення, зв'язок між сутностями, який є: 1) об'єктивним; 2) необхідним; 3) загальним; 4) внутрішнім; 5) суттєвим; 6) повторюваним». Стосовно дослідження різних явищ і процесів виділення як вихідної ознаки необхідності означає початковий акцент на пізнанні об'єктивних причин їх зародження, або законів зародження. Пізнання законів функціонування різних явищ і процесів у Всесвіті передбачає з'ясування причин їх виникнення, аналіз причинно-наслідкових зв'язків як однієї з форм детермінізму. Отже, закон виявляє об'єктивний, суттєвий, необхідний, тривкий зв'язок, що повторюється між явищами і процесами дійсності [1, с. 75].

Дієвість закону глобального еволюціонізму забезпечує й аргументує докорінну зміну парадигми еволюції Всесвіту, нашої галактики, соціально-економічної й політичної еволюції людства: відхід усіх країн світу від конфліктної, конфронтаційної орієнтації, перехід до глобального конструктивного інтернаціонального співробітництва та інтеграції на засадах визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, спільний пошук найефективніших шляхів формування глобального життєздатного суспільства.

У суспільному прогресі закон глобального еволюціонізму зумовлює, по-перше, введення в сукупність незалежних явищ, дій тих чи інших зв'язків між ними і перетворення їх у взаємодіючу структуру; по-друге, введення нових зв'язків між елементами вже існуючої цілісної структури; по-третє, посилення вже наявних зв'язків між елементами, явищами сформованої макросистеми. Незважаючи на поки що очевидну розколотість світу, до цілісності ведуть формування глобальних соціально-політичних і економічних мереж, різко інтенсифікованих зв'язків і взаємодій, виникнення глобальних проблем і криз, розв'язання яких вимагає міждержавних зусиль.

Прискорювана глобалізація породила планетарні проблеми, порушила баланс між суспільством і природою, поставила під сумнів сам факт існування всього людства на планеті. Тому необхідна інтеграція різних країн, усіх частин глобальної макросистеми, що розвиваються в різному темпі, в еволюційну цілісність, основними суб'єктами якої є національні держави, міжнародні організації та транснаціональні корпорації. Саме закон глобального еволюціонізму забезпечує розв'язання локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, з передбаченням наслідків для світових загальнопланетарних процесів і явищ.

Під дією об'єктивного закону глобального еволюціонізму світова цивілізація почала переживати на початку третього тисячоліття глобальні метаморфози в усіх сферах свого багатоманітного ареалу. Демократизація і соціальна ринкова модель економіки стали загальноновизнаними пріоритетами, які розвиваються на основі універсалізації західної ліберальної моделі і є вищою формою управління.

Розроблений наукою антропний принцип став одним із фундаментальних принципів сучасної космології. Він фіксує зв'язок між великомасштабними властивостями Всесвіту (Метагалактики) і існуванням у ній людини, спостерігача. Термін «антропний принцип» запропонував англійський математик Б. Картер (1973)». Антропний принцип фіксує зв'язок між властивостями Всесвіту, що розширюється, і можливістю виникнення в ньому життя. Велике значення у розробці названого принципу мала обставина про збіг чисельного взаємозв'язку параметрів макросвіту, мікросвіту: заряду електрона, розміру нуклона, постійної Планка і глобальних характеристик Метагалактики, її маси, часу існування, розміру. Еволюція нашого Всесвіту зумовлена наявністю фундаментальних фізичних констант, при невеликій зміні яких структура нашого Всесвіту була б іншою, відмінною від тієї, що існує. Антропний принцип стверджує, що Всесвіт має бути такий, щоб у ньому на деякому етапі еволюції допускалося існування спостерігачів. Він вимагає, щоб Всесвіт володів властивостями, що дозволяють виникнення життя і людини.

Однак антропний принцип не знижує значущості проблеми всезагального космічного еволюціонізму. Глобальний еволюціонізм розкриває також і суперечності між положеннями еволюційної теорії Ч. Дарвіна і другим началом термодинаміки. Перша проголошує відбір і посилення впорядкованості форм і станів живого, друга – зростання ентропії, міри хаотизації. Важливим у теорії глобального еволюціонізму є поняття «коеволюція», що позначає новий етап узгодженого існування природи і людини.

Об'єктивний закон глобального еволюціонізму забезпечує ефективність механізмів «вростання» людства у Всесвіт, в природу. Вони різні, вони не зводяться лише до біологічних, технічних або соціальних. Вони є складною інтеграційною якістю взаємодій мікроскопічної реальності атомних явищ і реальності глобального космічного масштабу, де один рівень накладається на другий, видозмінює своїм тиском третій, і так далі. Людина не відокремлена від біосфери, вона в ній живе і лише її об'єкти може досліджувати безпосередньо своїми органами чуття.

Зокрема, В. Вернадський пов'язував плівку життя, що виникла на поверхні планети, та здатна поглинати енергію космосу і трансформувати за її допомогою земну речовину з поняттям «біосфера». Як тонка плівка життя, біосфера, що оточила зовнішню оболонку Землі, у багато разів підсилила і прискорила еволюційні процеси за рахунок здатності утилізувати сонячну енергію. Жива речовина виступила каталізатором глобального еволюціонізму на планеті Земля. З виникненням людини виник ще один могутній чинник природних взаємодій. У зв'язку з цим необхідно було порушити питання про місце і роль людини в цьому єдиному планетарному процесі розвитку, позначити проблему ноосфери.

Наукою доведено, що ноосфера – це сфера розуму. Ще у «Філософських думках натураліста» В. Вернадський писав: «Ми якраз переживаємо яскраве входження в геологічну історію планети. В останні тисячоліття спостерігається інтенсивне зростання впливу однієї видової живої речовини – цивілізованого людства – на зміну біосфери. Під впливом наукової думки і людської праці біосфера переходить у новий стан – у ноосферу» [2, с. 27]. Проблема ноосферогенезу як на свою основу вказує на процес специфіки змін геобіохімічної міграції речовини і енергії під впливом людської життєдіяльності.

В. Вернадський визначає масштаби цього процесу: ноосфера – такий тип матеріальної системи, що охоплює гігантський усепланетарний процес. Ноосферність передбачає і вирішення вищих організаційних завдань життєдіяльності людства, і ідею свідомого та розумного регулювання природно-космічного порядку. На його думку, ноосфера – це та галузь явищ, яка виходить за межі вивчення природознавства і не може бути охоплена самостійно жодною з природничих наук. Ноосфера, за своєю суттю, абсолютно унікальний об'єкт наукового пізнання, де переплітаються константи неживої і живої природи, особливості суспільного розвитку і інтелектуальної думки. В. Вернадський пропонував поглянути на весь глобальний еволюційний процес розвитку природи, суспільства, науки і техніки під кутом зору, направленим на розкриття раніше невідомих властивостей цього цілісного розвитку Всесвіту. Він був упевнений, що це нова форма біогеохімічної енергії, межі якої дуже залежні від міри розумності і якості розумових процесів [2, с. 25-37].

Глобальна експлуатація природи загрожує загибеллю самій людині. У зв'язку з фактографічними даними про глобальні негативні наслідки діяльності людини вчені фіксують два сценарії розвитку ноосферних процесів. Згідно з першим, це тупиковий сценарій, коли ноосфера як сфера розуму не виправдовує свого найменування, оскільки розум руйнує сам себе. Згідно з другим, можлива гармонійна конвергенція всіх типів матеріальних систем, коеволюція як новий етап узгодження існування природи і людини. Забезпечення коеволюції біосфери і суспільства як принципу їх спільного розвитку з необхідністю передбачає певні заборони і регламентації людської діяльності. Виникає потреба в об'єктивному «імперативі», який накладав би рамки певних обмежень на спільні дії і поведінку людей в усіх країнах і державах.

Зокрема авторська теорія й методологія філософії гуманізму і демократії [3, с. 89] переконує, що гуманістичний пафос поняття ноосфери в наш технократичний час особливо вагомий. Він змушує замислитися над «всепланетарними наслідками» суспільного прогресу, розвитку науки і техніки. Людство усвідомлює необхідність і гостру потребу свого оновлення з опорою на цінності розуму. Тривога за майбутнє людства і намір використовувати досягнення науки лише на благо, а не на шкоду, налаштовує на новий синтез в єдиному життєвому акті світу і людини. Цілісність Всесвіту, космопсихологія людини, універсальні характер об'єктивного закону глобального еволюційного процесу були покладені В. Вернадським в основу нової системи освіти, виховання і науки. Науку і мистецтво він інтерпретував як два методи спілкування людини з Космосом.

Таким чином, сучасна філософія створила нову наукову картину світу, об'єднавши в єдиній теорії глобального еволюціонізму природничо-наукові уявлення і філософські знання. Вона сформувала цілісну наукову теорію про закони устрою Всесвіту і світової цивілізації, зокрема, й про об'єктивний закон глобального еволюціонізму. У сучасній постнекласичній картині світу впорядкованість, структурність, так само, як і хаотичність, стохастичність, визнані об'єктивними, універсальними характеристиками дійсності. Вони виявляють себе на всіх структурних рівнях розвитку як Всесвіту, так і світової цивілізації.

Література:

1. Іщенко М. П. Філософія науки: питання теорії і методології : навч. посібник / М. П. Іщенко, І. І. Руденко; за ред. д-ра філос. наук, проф. М. П. Іщенка. – К. : УБС НБУ, 2010. – 442 с.
2. Вернадський В. И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – 520 с.
3. Наукові школи України. Наукова школа філософії гуманізму і демократії М. П. Іщенка // Науковці України – еліта держави. Том V. – К.: Видавництво ЛОГОС Україна, 2017. – С. 89.

УДК 82-92:316.46

Мельник Л. М. канд. політ. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

Milam2015@ukr.net

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В ПОЛІТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО

Поряд з ідеями класиків періоду другої половини XIX століття слід виокремити публіциста та громадського діяча Трохима Зіньківського, котрий в своїх працях розглядав питання ролі національної еліти в житті суспільства.

Т. Зіньківський аналізуючи історію України в порівнянні із світовою історією, наголошує на тому, що нема такого народу, у якого б його „інтелігенція” поставила свій інтерес понад загальний, зробила його важливішим за інтерес і бажання інших членів суспільства. Т. Зіньківський зазначає: „У кожного народу, що живе культурним життям, інтелігенція розбивається на різні течії, що пливуть різно, держаться різних думок в громадським житті, але це не лихо – навпаки, - з багатьох ідейних течій мусить покористуватись добро громадське, бо що більше тих течій, то більше поля вони оживляють своєю водою і, спливаючи до купи в одне море, себто маючи своєю метою і кінцем своїм добро свого народу, витворюють багатий на воду потік духовного житт” [1, с. 82].

Досліджуючи різні політичні течії, настрої, що існували у тогочасному середовищі політичної еліти України, мислитель із прикрістю зазначає, що ці течії течуть ”в різні моря, доповнюють здебільшого чужі води, лишають Україну без усякого духовного напою” [1, с.83] Отже, робить висновок Т. Зіньківський, що українська еліта зрадила у своїй більшості інтереси нації заради збереження і примноження власних станових привілеїв. І всі негаразди, які випадали на долю українського народу вбачає він у існуючій на той час еліті та її якості: “Історія української інтелігенції навч дає нам бачити, яка нікчемна, яка безплідна, яка хирна та шкідлива буде інтелігенція, що не матиме в своєму народі коріння, не дбатиме про його просвіту, а намагатиметься тільки до того, щоб стати поверх народу, загнудзати його і панувати через його криваву працю” [2, с. 33]. Цілком закономірно, вважає мислитель, що в свою чергу у народу виробилось досить негативне ставлення до своєї еліти, яка в ім’я власної наживи слугує іноземним панам.

Мислитель доводить, що саме від діяльності національної еліти залежать долі тисяч людей “як не як, яка не буде погана інтелігенція, хоч би що народ мав виробив, які хороші основи життя, а все вона (інтелігенція) має найбільшу вагу в історії народу, вона народ веде і може завести свій народ в вовківню, у вир, в провалля і занাপстити його. Це й зробила українська інтелігенція з нашим вільним, багато обдарованим духовними силами народом” [2, с. 33].

Мислитель, піднімаючи питання про національне визволення українського народу, звертається до земляків, ставлячи перед ними головне завдання – формування національної еліти, тієї провідної верстви, яка прагнула б до розвитку рідної культури, здійснювала політику в інтересах народу: “і ця борня національна мусить бути доти, доки справжня українська інтелігенція не завоює собі пануючого стану” [2, с. 37].

Еліта мусить бути складовою частиною нації, відповідати перед нею й вести її, оскільки, на думку Т. Зіньківського, “ненациональна інтелігенція” не може працювати на благо українського народу, маючи зовсім інші культурні цінності. Більше того, саме на національну еліту мислитель покладає завдання національного визволення українців.

Проте внесення в українську свідомість ідеї ненависті до інших національностей, вважає мислитель, є неприйнятним способом відродження України, так як націоналізм повинен мати гуманний характер. Цей висновок можна зробити із його твердження про те, що: „В чистім благороднім розумінню націоналізм, як почуття природне, мусить бути під контролем ідей гуманізму – любити свій народ, працювати для нього не значить зневажати і ненавидіти іншу яку народність. Кожна людина мусить дивитися на всіх інших людей однаково, як на людей, поводитися з ними як собі того бажаеш... Це праця для свого народу – так ми розуміємо

націоналізм і такий мусить бути український націоналізм” [2, с. 39]. Отже, еліта підтримуючи ідею національного звільнення українців, повинна орієнтуватися на ті принципи націоналізму, які сповідував Т. Зіньківський – любов до власного народу з одночасною повагою прав та інтересів інших народів.

Література:

1. Зіньківський Т. Молода Україна, її становище і шлях // Писання Трохима Зіньківського. – Львів, 1896. – Кн.2. – С. 82-119.
2. Політологія Кінець XIX – перша половина XXст., / за ред. О. Семків Львів, 1996. – 800 с.

УДК 340.12.

Бровко Н. І., канд. юрид. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПОГЛЯДАХ ВІТЧИЗНЯНИХ МИТЦІВ

В юридичній науці правосвідомість розглядається як форма суспільної свідомості, що поєднує систему поглядів, ідей, уявлень, теорій, а також почуттів, емоцій і переживань, які визначають ставлення людей до правової системи. У структурі правосвідомості виділяються сторони: світоглядна, або інтелектуальна (погляди, ідеї, теорії); психологічна (почуття, емоції, переживання); поведінкова (правомірна поведінка, правова активність, правопорушеннятощо, які характеризують фактичну реакцію людини на функціонування елементів правової системи.)

Правосвідомість - багатогранне поняття, яке визначається, зокрема, як сукупність раціональних факторів, які не тільки відображають усвідомлення правової дійсності, але і впливають на неї, формуючи готовність особистості до правової поведінки, завжди викликає особливу увагу з боку мислителів, філософів, вчених-правознавців та інших видатних особистостей в історії розвитку суспільства. Ці питання найшли своє відображення у багатьох пам'ятках філософії, права, моралі, релігії тощо, які увійшли до золотого фонду культурної спадщини людства.

В усі часи мислителі розглядали процес формування правосвідомості особистості по-різному, що залежало від пануючих суспільних відносин, поглядів, установок, тощо. Протягом всього періоду багатовікового існування автохтонного українського народу безпосередній вплив на його життєві цінності мали цілі та інтереси соціуму, релігійні догмати та ідеологічні установки, моральні та правові норми, що панували та панують нині у суспільстві.

Ці принципи та моральні устої, формувались під впливом філософсько-правових, морально-етичних, ментально-традиційних та інших факторів, які знайшли своє відображення у працях видатних представників Українського народу – представників всіх національностей, що проживали та проживають нині на території Української держави.

Варто звернути увагу на збірку праць І.Галатовського «Ключ розуміння», що написані у стилі риторичної культури бароко. Вони містили в собі думки морально-духовного спрямування, з представленими проповідями і гомілетичним трактатом та були направлені на формування релігійного світогляду особи.

Заслуговують на увагу і праці Григорія Сковороди, який у своїх творах зі злою іронією, критикує розповсюджену в ті часи систему навчання та виховання, що передбачала не виховання справжньої освіченої особистості, а нанесення зовнішнього манерного лоску на тлі презирства до суспільно-корисної праці. Натомість мислитель вважав метою виховання - навчити людину знаходити істину, пізнавати явища природи та, головне, прищепити благородні почуття, такі, як любов, дружба, вдячність, безкорисна діяльність на благо суспільства [1, с. 320].

Необхідність побудови навчального процесу у відповідності з практичними потребами суспільства, а не за панівними традиціями німецьких університетів того часу обґрунтовує у книзі «Про

вчені товариства і періодичні твори в Росії» В. Каразін¹, а видатний вітчизняний педагог К. Ушинський у праці «Людина як предмет виховання» з позицій цілісного підходу до педагогічних явищ рекомендує колегам-вчителям вивчати основні закони людської природи. Тільки на основі такого вивчення можливо обґрунтувати педагогічні положення, які, на його думку, полягають у тому, що:

– народ має право й повинен мати школу рідною мовою, побудовану на власних національних засадах;

– наукові істини, психологічні прийоми, набуті в різних країнах, можуть використовуватися всіма народами, але система виховання кожного з них враховує певні національні особливості, історичні традиції [2, с. 243].

На думку І. Сікорського лише завдяки дослідженню особливостей психічного розвитку дитини, є можливим вирішення завдань її виховання та навчання правосвідомої особистості. Про це він зазначає у Збірнику наукових статей з питань суспільної психології, виховання і нервово-психологічної гігієни (в п'яти томах)² виходячи зі своєї концепції про наявність взаємозв'язку педагогіки з психологією дитини та наполягає на тому, що знання психології є важливим для успішної педагогічної діяльності [3, с. 167-168].

Заслуговує на увагу праця М. Драгоманова «Народні школи на Україні серед життя і письменства в Росії», в якій він аналізує стан освіти в країні та узагальнює свої думки з проблем історії і організації народної освіти та виховання в Україні. Таким чином формування особистості, яка буде вихованою та освіченою – є головним завданням не лише суспільства, але і держави.

Не можна не згадати фундаментальну наукову працю Б. Грінченка «Словник української мови у 4-х томах», вихід у світ якої став знаковою подією, оскільки сприяв вихованню національної самосвідомості.

Праці вітчизняних митців І. Франка, Л. Українки, М. Костомарова, Б. Кістяківського, М. Грушевського пронизані духом національного відродження та його роллю у формуванні особистості.

У творі «Середні школи в Галичині у 1875-1883 рр.» І. Франко засуджує соціальну й національну дискримінацію українців у галузі освіти з боку австрійських і польських можновладців, відрив навчання від нагальних потреб українського народу, зашкарублість дидактичних методів та тілесні покарання учнів.

Б.Кістяківський впевнений, що ідейні вожді і керівники партії часто відстоювали положення, що суперечили основним принципам права, незважаючи на принципи гуманізму, свободи, рівності.

У праці «Початки громадянства: генетична соціологія» М. Грушевський досліджує та визначає передумови, обставини й перспективи розвитку українського суспільства, роблячи висновок, що український народ як окремий культурний і етнічний суб'єкт світового історичного процесу має теоретичне та юридичне право на власну державу.

Важливе значення для формування особистості має використання у навчальному процесі праці В. Сухомлинського «Проблеми виховання всесторонньо розвинутої особистості», в якій автор наголошував, що «кожна людина вже в роки дитинства й особливо в отрочтві й ранній юності повинна осягти щастя повноти свого духовного життя, радість праці та творчості». У цьому контексті вчений, не встановлюючи чітких меж між різними сторонами виховання, у будь-якому діянні виділяв необхідність та єдність розумового розвитку і праці, морального, естетичного та екологічного виховання, вивчення й урахування індивідуальних і вікових особливостей учнів, взаємин родини та школи. Не можна оминати й «Книгу для батьків» А. Макаренка, до якої ввійшли дві основні його праці, присвячені складним проблемам виховання дітей в сім'ї, призначені спеціально для батьків.

Отже, варто зазначити, що вітчизняні мислителі розглядали категорію правової свідомості в контексті її зв'язку з національною свідомістю. Враховуючи той факт, що українська освітянська система була у зародковому стані, вони прагнули відродити її, розуміючи, що на формування правової свідомості особистості значний вплив здійснюють процеси виховання та навчання. Наголошувалось на значному впливі, що здійснює цей процес мовного питання та національної культури. Таким чином, робиться висновок, що за період більшовицької влади національні риси зазнали великого ушкодження і їх потрібно відновити у процесі реальної розбудови національної системи освіти.

¹ Каразін Василь Назарович (1773 — 1842) — вчений, винахідник, громадський діяч, засновник Харківського університету, ініціатор створення одного з перших у Європі Міністерства народної освіти, розробник ліберальних проектів реформування державного устрою і народного господарства (прим. автора).

² Сікорський Іван Олексійович (1842 — 1919) - психіатр, видатний психолог у галузі дитячої психології, професор Київського університету Св. Володимира (прим. автора).

Літэратура:

1. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Григорій Сковорода. – К., 1973. – Т. 1. – 532 с.
2. Ушинський К.Д. Про користь педагогічнай літэратуры. Вибрані педагогічны творы / К.Д.Ушинський. – К.: Радянська школа, 1949. – 419 с.
3. Сикорский И. А. Сборник научных статей по вопросам общественной психологии, воспитания и нервно-психологической гигиены (в пяти томах) / И. А. Сикорский. – К.: Южно-русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1899. – Т. 2. – 226 с.

УДК 947.2:323.311

Дамарад А. А., канд. гіст. навук

Белорусский государственный технологический университет

history@belstu.by

НЕТЫТУЛАВАНАЯ ШЛЯХТА БЕЛАРУСІ І УКРАЇНЫ У САСЛОЎНА-ПАЛІТЫЧНЫХ ПРАЦЭСАХ У РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ

У канцы XVIII ст. беларускія і ўкраінскія тэрыторыі ўвайшлі ў склад Расійскай імперыі. З таго часу тут распаўсюджваюцца нормы дваранскага самакіравання. Практыка працы дваранскіх дэпутацкіх сходаў паказала спецыфічныя злоўжыванні і асаблівасці, якія былі засяроджаны вакол прызнання дваранскага статусу з аднаго боку і імкнення ўладаў аказваць уплыў на прымаемыя рашэнні.

Беларускія і ўкраінскія землі ў першай палове XIX ст. сталі арэнай супярэчлівай, але адначасова мэтанакіраванай палітыкі расійскага ўрада па нівеліроўцы спецыфічных асаблівасцяў, што існавалі тут з часоў Рэчы Паспалітай. Раздаючы дзяржаўныя землі, працягваючы эксплуатацыю сялянства, самадзяржаўе, тым не менш, не магло не ўлічваць ролю мясцовага дваранства ў жыцці краю. Напалеонаўскія войны паказалі, што значная частка шляхты яшчэ жыве «сармацкім» рамантызмам. З іншага боку паступовае развіццё капіталізму і неабходнасць перабудовы гаспадаркі вялі да фактычнай дэклінацыі гэтай часткі грамадства. У такіх умовах і разгортвалася дзейнасць створаных паводле падабенства з такімі ж ва ўнутраных губернях Дваранскіх дэпутацкіх сходаў.

Дваранскае самакіраванне ў Расійскай імперыі было замацавана толькі ў час кіравання імператрыцы Кацярыны II. Між тым, на тэрыторыі беларускіх і ўкраінскіх губерняў з XVI ст. існавала грамадская і прававая традыцыя шляхецкіх павятовых соймаў. Таму дваранскія павятовыя сходы не сталі чымсьці новым для мясцовага шляхецтва. Важным, на нашу думку, бачыцца праблема выкарыстання магчымасцяў новых саслоўных органаў прадстаўнікамі мясцовай шляхецкай грамады.

Адным з найважнейшых аспектаў дзейнасці Дваранскіх дэпутацкіх сходаў стала вызначэнне дваранскага статусу шляхты былой Рэчы Паспалітай. Вядома, што вялікая колькасць прэтэндэнтаў на афіцыйны дваранскі статус на тэрыторыі Беларусі і правабярэжнай Украіны непакоіла афіцыйныя дзяржаўныя органы. Аднак праблема ўскладнялася і тым, што асноўную масу мясцовай шляхты ўключалі ў шостую частку радаслоўных кніг.

Гісторыя выбарных шляхецкіх устаноў паказала ўсе хібы ў паводзінах прадстаўнікоў «палітычнай эліты». Не адмовіліся ад такой практыкі і пры выбарах у дваранскія дэпутацкія сходы. У прыватнасці, падчас выбараў у дваранскі сход Падольскай губерні ў 1808 г. паліцыя арыштавала значную частку дэпутатаў, звольніла губернскага маршалка і віцэ-губернатара. У 1809 г. выбары ў Віленскай губерні ўвогуле не адбыліся па прычыне знішчэння спісаў выбаршчыкаў і скрыні з бюлетэнямі [1, с. 335].

Рэвізіі паказвалі, у прыватнасці, што ў беларускіх і ўкраінскіх губернях дваранскія сходы ўносілі ў дваранскія спісы асоб без права на такі статус. Аднак справядліва будзе адзначыць, што падобныя праявы беззаконня і гвалту мелі месца і ў іншых рэгіёнах. Напрыклад, арышты

дэпутатаў за бойкі і парушэнне парадку выбараў, унясенне ў дваранскія спісы пабочных асоб мела месца ў Арлоўскай, Тульскай і Курскай губернях.

Важным у дзейнасці дваранскіх дэпутацкіх сходаў стала імкненне дзяржаўнай адміністрацыі абмежаваць іх кампетэнцыю і аказваць уплыў на працу. Галоўнай зацікаўленай асобай былі, безумоўна, губернатары. У цэлым па краіне вядома шмат выпадкаў умяшання губернскай адміністрацыі ў справы дваранскіх сходаў.

Тэндэнцыя да абмежавання ўплыву дваранскіх сходаў прасочвалася нават у пытаннях узнагароджання дваранскіх маршалкаў. Так, гэтая працэдура у Кіеўскай губерні яшчэ з пачатку XIX ст. была пастаўлена ў залежнасць ад губернатара. Немагчымасць выражаць свае карпаратыўныя інтарэсы зніжала імкненне да працы ў дваранскіх сходах.

Незадаволенасць царскай адміністрацыі нежаданнем мясцовай шляхты служыць на цывільнай і вайскавай службе вылілася ў кастрычніку 1835 г. у спецыяльнае распараджэнне аб выбарах ў гэтых губернях. Яшчэ раней, у 1831 г., было прынята «Палажэнне аб выбарах і сходах». Гэтым дакументам уводзіўся маёмасны цэнз на ўдзел у выбарах. Голас мелі тыя дваране, якія валодалі не менш чым 100 душами прыгонных або не менш 3 тысячамі дзесяцін зямлі. Самае цікавае, што тыя шляхціцы, які не дасягалі цэнзу, дэлегіравалі на дваранскія выбары ўпаўнаважаных. Маёмасць немагчымых шляхецкіх родаў складвалася да патрабуемай цэнзам колькасці. Гэта, відавочна, нагадвала старыя традыцыі выбару паслоў на сойм з адной агаворкай: калі ў часы існавання Рэчы Паспалітай мясцовы сход вызначаў дэлегатаў з агульнадзяржаўнымі паўнамоцтвамі, то цяпер мясцовая шляхецкая карпарацыя выбірала прадстаўнікоў на губернскім узроўні.

Пасля 1831 г. можна заўважыць таксама і праявы пэўных перагібаў у адносінах да часткі шляхты. Так, паводле С. Л. Лугавцовай, асабліва ўвага ўдзялялася чыноўнікам з мясцовых дваран. Даследчыца прыводзіць прыклад адхілення ад службы засядацеля Полацкага суда Свірэўскага толькі па падазрэнні ў спачуванні паўстанцам [2, с. 13].

Такім чынам, дзейнасць дваранскіх дэпутацкіх сходаў у першай палове XIX ст. была засяроджана вакол вырашэння «шляхецкага пытання». У Беларусі іх дзейнасць змяняла характар толькі ў час кіравання генерал-губернатара М. Мураўёва. Ва ўкраінскіх губернях ініцыятарам стварэння інвен-тарных камісій, якія ў тым ліку правяралі адпа-веднасць дакументаў рашэнням дваранскіх дэпутацкіх сходаў, стаў прызначаны генерал-губернатарам Кіеўскай губерні Д. Г. Бібікаў. Убачыўшы ягоную руплівасць у процідзеянні карпаратыўным інтарэсам шляхты заходніх губерняў, Мікалай І зрабіў яго таксама генерал-губернатарам Падолля і Валыні. Вынікам такіх мерапрыемстваў стала больш значная у параўнанні з Беларуссю колькасць асоб, якія так і не зацвердзілі свой дваранскі статус. Пікавымі га-дамі ў такім «сумным» для шляхецкай грамады рэчышчы стала менавіта дзейнасць ва Украіне Бібікава. Гэта дазваляе зрабіць выснову аб значнай ролі чалавечага фактара ў кантэксце дзейнасці дваранскіх дэпутацкіх камісій і выніках іх працы.

Літаратура:

1. Корф, С.А. Дворянство и его сословное управление за столетие 1762 – 1855 гг. / С. А. Корф. – СПб.: тип. Тренке и Фресно, 1906. – 722 с.
2. Лугавцова, С. Л. Власть и общество: противостояние правительственных чиновников и местного дворянского общества бело-русских губерний (30 – 40-е годы XIX в.) / С. Л. Лугавцова // Актуальныя праблемы сацыяльнай гісторыі Беларусі (канец XVIII – пачатак XX ст.): да 90-годдзя Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г.: матэрыялы Рэсп. навукова-тэарэт. канф., г. Мінск, 23 лют. 2007 г. / БДПУ; рэдкал.: А. І. Андрала [і інш.]; навук. рэд. А. П. Жытко. – Мінск: БДПУ, 2007. – С. 12 – 16.

УДК 1 (091)

Харьковщенко Ю. Є., канд. філос. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

YuKh@ukr.net

ПИТАННЯ СВОБОДИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ВЧЕННІ М. БЕРДЯЄВА

М. Бердяєв (1874 – 1948 рр. народився в м. Обухові, що під Києвом) один із видатних філософів ХХ століття, філософський доробок якого просякнутий духом свободи та поваги до людської особистості, що в наш час має особливу актуальність. Л. Шестов аналізуючи його творчість зазначав: «Бердяєв є безсумнівно першим з російських мислителів, які вміли змусити себе слухати не тільки у себе на Батьківщині, а й в Європі. Його твори перекладено багатьма мовами і всюди зустрічали до себе саме співчутливе, навіть захоплене ставлення. Не буде перебільшенням, якщо ми поставимо його ім'я поряд з іменами найбільш зараз відомих і значних філософів - таких як Ясперс, Макс Шелер, Микола Гартман, Хайдеггер. І В. Соловйов перекладений багатьма мовами, але його набагато менше знають, ніж М.Бердяєва. Можна сказати, що в особі М. Бердяєва російська філософська думка вперше постала перед судом Європи або, мабуть, навіть всього світу» [2, с. 411].

Проблема свободи для М. Бердяєва є однією з центральних. М. Бердяєв писав: «Визначення свободи як вибору є ще й формальне визначення свободи. Це лише один з моментів свободи. Дійсна свобода виявляється не тоді коли людина повинна вибирати, а тоді, коли вона зробила вибір. Звідси ми приходимо до нового визначення свободи, свободи реальної. Свобода - є внутрішньою, творчою енергією людини. Через неї людини можуть діяти зовсім нові форми життя, нове життя суспільства і світу. Але було би помилкою при цьому розуміти свободу як внутрішню причинність. Свобода знаходиться поза причинними відносинами, тобто свобода не припускає причинних пояснень, тому що сама є причинною» [1, с. 325].

Свобода для Бердяєва пов'язується з поняттям творчості. Свобода і творчість - це образ і подоба Бога в людині. На думку мислителя Божий образ - це свобода, людина несе в собі ту свободу, з якою Бог створив світ, і тому людина є продовжувачем цього світотворіння. М. Бердяєв стверджує, що творчість - це не що інше як подібність, оскільки, людина може творити щось нове.

Таємниця творчості є таємниця свободи. Людина намагається досягнути свободи, вийти зі світу ворожнечі і дійти до космічної любові. Досягнути цього людина здатна завдяки творчості, здатністю до якої людина обдарована, оскільки природа людини є образ і подоба Бога-Творця. Творчість - це одкровення «Я» Бога і світу і в ньому виправдання людини. Найважливішою життєвою цінністю мислитель вважає саме боротьбу за свободу.

Література:

1. Бердяєв Н.А. «Царство духа и царство кесаря». – М.,1995. – С. 325.
2. Шестов Л. Николай Бердяев. Гнозис и экзистенциальная философия // Н.А. Бердяев: pro et contra. Антология. Книга 1.– СПб., 1994.– С.411.

УДК 37.013.73

Дем'яненко О. О., канд. пед. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ozaika@ukr.net

ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ БЕРДЯЄВСЬКИХ ІДЕЙ ПРО ДИСБАЛАНС СИСТЕМНОСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ

Проблема стрімких освітньо-культурних змін в Україні є актуальною як для наукових дискурсів, так і в практичній площині. Адже сучасні процеси інформатизації освіти, наявний «світ медіа» у цілому зумовили не лише зміну міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, а й призвели до структурних змін у всій культурі. Часто вживаним сьогодні у наукових розвідках, соціальних мережеских спільнотах є поняття «криза культури». І здебільшого тут йдеться не про кризу Культури у цілому, а класичної, базовим чинником розвитку якої є Розум, Науково-технічний прогрес.

Чи не вперше ця проблема була окреслена у працях Миколи Бердяєва. Лекція відомого філософа 1918 року «Криза мистецтва» блискуче окреслює базові чинники, суперечливості й ознаки «нової моделі світу» [1].

Так, одним із важливих, але й суперечливих, чинників зміни мистецьких процесів початку ХХ століття мислитель визнавав тенденцію до синкретичності й інтегрування, яка співіснувала з іншою тенденцією – схильністю до руйнації мистецьких канонів у межах кожного з видів мистецтв.

Викликами Нового часу М.Бердяєв називав такі:

- свобода самореалізації творця;
- руйнування зв'язків «людина - природа» на користь зв'язків «людина - техніка»;
- невирішуваність колізії, періодичний дисбаланс духовного й матеріального, ідеального й практичного («теургічного мистецтва» й прагматизму);
- розкладання на частини й елементи системних моделей мистецтва, руйнація цілісного «античного» світу культури;
- деперсоніфікація мистецтва, коли людський образ «исчезает в этом процессе космических распылений и расплостования» [1, с. 10];
- швидкоплинність змін, коли все змінюється не через століття, а десятиліття, роки.

У своїй лекції Микола Бердяєв зауважив про так званий «дисбаланс системності розвитку культури» як об'єктивний факт, адже культура, на його думку, не розвивається лінійно й поступально, а має періоди виснаження («безсилля»). Це закладено в природі самої творчості, здатної до трансформації, у тому числі – деструктивної [1, с. 14]. Загрозовою рисою Нового часу Бердяєв визнавав технічність епохи, коли творчий потенціал людини сфокусований на техніці. Це добре для цивілізаційного розвитку, але для культури – питання відкрите.

Аналізуючи й інтерпретуючи погляди М.Бердяєва на розвиток культури ХХ століття, в основі якої – глибока й сутнісна свобода, творча активність людини, зауважимо, що на сучасному етапі розвитку культура ще кризу не пододала. Адже багато освітньо-культурних явищ сьогодення можна трактувати саме крізь осмислене М.Бердяєвим поняття. О.Булейко зазначає про це так: «Наприкінці ХХ ст. світ знову став майже невпізнаним. Його важко охопити єдиним поглядом, передбачити головні вектори розвитку, запропонувати превентивні освітньо-культурні інновації... Освіта, її напрями розвитку, зміст і навчальні технології, організація знаходяться в епіцентрі дискусій, що розгорнулися нині у світовому інтелектуальному середовищі. Мова йде про опрацювання нової філософії освіти – освіти, яка б забезпечила комфортне існування людини у ХХІ ст.» [3, с. 176].

Так, наскрізна інформатизація сучасного суспільства також руйнує усталені принципи, на яких будуються локальні культури в їх взаємодії. Мова йде про все тіснішу інтеграцію культур, міжкультурну взаємодію, інтермедіальність як характерну ознаку осмислення культурних явищ. Насправді це слід вважати ситуацією різкої зміни комунікаційного простору,

у якому культурні межі є досить хиткими. Завдяки новітнім засобам *аудіовізуального впливу* значно звужується зона *неоднакового* в культурах.

Тут є певна колізія: ймовірно, що в цьому новоявленому просторі домінуватимуть найпростіші – стереотипні – компоненти культури. Справді, під «кризою культури» можна розуміти порушення традиційного балансу між високою і масовою культурами з ознаками домінування останньої. Але реалізована творча активність людини, гуманізація освіти, тяжіння до духовного має стати на заваді тому.

Таким чином, вирішення означеного питання знаходиться у площині філософії освіти, філософії культури та сучасної дидактики, адже вичерпність однієї освітньої парадигми завжди обґрунтовує з'яву та формування іншої [2; 5-7 та ін.]. Аналізуючи філософсько-освітні напрацювання зарубіжних, зокрема російських учених, зауважимо про наявність досить неоднорідних позицій щодо вирішення цієї проблеми. Констатуємо вичерпаність класичної моделі освіти, В. Розін пропонує шукати нові філософсько-педагогічні концепції формування нової освітньої парадигми, тоді як А. Огурцов класичну парадигму освіти вважає нерушійним фундаментом європейської культури й цивілізації [7].

Українська філософія освіти (І. Бех, О.Булейко, В. Вікторов [2-4] та ін.) намагається окреслити сутність нової (оновленої, видозміненої) освітньої парадигми, вирішальними ознаками якої є динамічність і гнучкість, відкритість, соціально-практична цінність, творчий потенціал, синергетичність, здатність до самовідновлення. Саме такі риси Нового часу «кризи культури» ґрунтовно описані у Бердяєва. Тож розвиток освіти сьогодні потребує кардинального трансформування, сутність чого описано у працях філософів і дидактів - попередників. Слушно зауважено О.Булейко [3, с. 177], що вона сьогодні має бути орієнтованою на особистість, конкурентоспроможну у світовому освітньо-культурному просторі, водночас – базуватися на врахуванні національно-етнічного коріння наукової думки. Це має бути освіта впродовж життя, соціально значуща, готова до динамічних змін, в основі якої – ідея творчої активності особистості.

Список використаних джерел:

1. Бердяев Н.А. Кризис искусства. М. : Г.А.Леман и С.И.Сахаров, 1918. 47, [1]с., 6 л.ил.
2. Бех І. Д. Дві експериментально-виховні стратегії – два етапи розвитку педагогічної науки. *Педагогіка і психологія*. 2000. №3. С. 5–15.
3. Булейко О.І. Наука і освіта ХХІ століття: тенденції суспільного розвитку. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2012. № 2 (6). С. 175-180. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/666/1/Nauka%20i%20osvita.pdf>
4. Вікторов В. Г. Якість освіти : основні наукові підходи та уявлення. *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності*. Київ, 2004. Вип. 14. С. 208–214.
5. Гершунский Б. С. Философия образования для ХХІ века : В поисках практико-ориентированных образовательных концепций. М. : Совершенство, 1998. 607 с.
6. Кузьминов Я. Реформа образования : причины и цели. *Отечественные записки : журнал для медленного чтения*. 2002. №1. URL : <http://www.strana-oz.ru/2002/1/reforma-obrazovaniya-prichiny-i-celi>.
7. Образование в конце ХХ века : материалы круглого стола [Зотов А. Ф., Купцов В. И., Розин В. М., Марков А. Р., Шикин Е.В., Царев В.Г., Огурцов А. П.]. *Вопросы философии*. 1992. № 9. 184 с.

УДК 321.1

Дем'яненко О. О.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
vr450@ukr.net

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність теми обумовлена тим, що в Україні сьогодні громадянське суспільство все більше об'єктивується як рівноправний партнер державного та приватного секторів, рівнозначний учасник соціальних комунікацій та взаємодій. У контексті цих змін і формується його модернізаційний потенціал. Громадянське суспільство отримує здатність не лише вимагати, а й досягати реалізації поставлених цілей, адже стає суб'єктом, а не об'єктом політики. Воно залучається до вироблення соціально-політичних рішень, контролю їхнього здійснення та алгоритмізації стратегій з подолання соціальної напруги. У результаті, громадянське суспільство сприяє оновленню політичної культури та свідомості, політичних відносин та інститутів, нормативно-правового забезпечення, посилення позиції органів місцевого самоврядування.

Дослідження взаємовпливів громадянського суспільства та політичної модернізації вимагає наявності систематизованих знань змісту як першого, так і другого явищ соціально-політичної дійсності. При цьому зовнішня багатоаспектність та внутрішня складність цих феноменів змушує базувати методологію розвідок на міждисциплінарному підході.

Сьогодні громадянське суспільство демонструє високі темпи якісного зростання. І його сутність не може однобічно зводитись до утвердження прав і свобод громадян, протиставлення державного та громадянського, пов'язуватися з ринковими правилами гри в економіці та політиці або ж асоціюватися виключно з реалізацією суспільного блага тощо. Вивчення третього сектору передбачає залучення історіософського контексту під час осягнення теоретичних підвалин та практичних наслідків діяльності свідомо оформленої громади. На різних етапах власного становлення громадянське суспільство виконувало відмінні соціально-політичні завдання. На даному етапі це дієвий актор соціально-політичних процесів, рівноправний партнер держави та бізнесу у процесах публічного управління.

Політична модернізація як процес удосконалення політичної системи (політичних інститутів, політичних відносин, правових норм, політичної культури та свідомості) вирізняється перманентністю. Соціальні протиріччя постійно провокують соціальні невдоволення, відтак, - вимоги з подолання конкретних протиріч. Політична модернізація допомагає осучаснити структурні елементи політичної системи, щоб вони могли якомога ефективніше вирішувати соціально-політичні проблеми. На основі систематизації світового досвіду, політична модернізація може бути класифікована на первинну та вторинну, часткову та повномірну, прогресивну та регресивну. Саме тому, модернізаційні процеси вимагають належного теоретичного дослідження перед практичним запровадженням з урахуванням конкретних історичних, економічних, соціально-культурних передумов у певній країні.

Політична модернізація розширює функціональність громадянського суспільства, робить його повноцінним актором публічної політики; диверсифікує його склад; сприяє соціальній мобільності; підвищує політичну культуру та компетентність громадян; полегшує внутрішню та зовнішню комунікацію. Громадянське суспільство як чинник політичної модернізації впливає на її інтенсивність, предметність, масштабність, ефективність, оперативність, оптимальність, системність, правове регулювання тощо, визначає вектори удосконалення політичної системи.

У контексті глобалізаційних змін роль громадянського суспільства на даному етапі розвитку людства є об'єднавчою. Об'єктивна вмотивованість третього сектору робить його найбільш активним актором, тому що реалізація потреб громади залежить від самої громади. Соціальний добробут, що базується на беззаперечному дотриманні прав та свобод громадян, фінансовій стабільності, екологічній атмосфері сфери праці тощо, є метаціллю громадянського

суспільства, яке усвідомивши власний потенціал та соціальну владу, може називатися третім сектором умовно, а не за рівнем значущості.

Суб'єкти громадянського суспільства часто виступають у суспільних відносинах зовнішніми наглядачами, які змушують звітувати державні установи про результати власної діяльності, адже місії різних інститутів громадянського суспільства охоплюють усі виміри суспільного життя. Громадянське суспільство є носієм та розробником загальних цінностей та культурної складової життя соціуму. Від нього значною мірою залежить морально-етичний портрет громадянина. У межах міжсекторної співпраці, громадянське суспільство допомагає урядам формувати політичний та адміністративний простори для прийняття складних чи непопулярних рішень.

Комунікаційний потенціал громадянського суспільства знайшов вихід у процесі деліберативного дискурсу, який, по суті, сьогодні є одним з головних модернізаційних засобів у руках громади. За рахунок публічного обговорення громадянське суспільство продовжує перманентний процес власного удосконалення, а також оновлення на більш якісних засадах структурних елементів політичної системи загалом. Публічне обговорення – спосіб прийняття оптимального соціально-політичного рішення з урахуванням позицій меншості і більшості, думки кожного учасника деліберативної процесу. За рахунок таких організаційних принципів як інклюзивність, транспарентність та рівність деліберативний дискурс є таким інструментом, що дозволяє прийняти по-справжньому публічне рішення, як за способом вироблення, так і за значенням.

Деліберативний дискурс сприяє модернізації політичної системи. Участь у публічних обговореннях ініціює зміну політичної свідомості людини, саме завдяки процесу публічного обговорення остання утверджується в сприйнятті своєї громадської ролі, стає більш ініціативною, активною, відповідальною, поінформованою тощо. Оновлена політична свідомість виступає тригером для модернізації політичної культури, яка переходить з пасивно-споглядацького стану до учасницького. Політична культура XXI століття у демократичних країнах світу – це культура компромісу та міжсекторної співпраці. Такий формат політичної культури з необхідністю призводить до тотального перегляду політичних відносин, які відтепер орієнтуються на таку соціальну цінність як «належність», стимулюючи формування та зміцнення належного управління, належного політика та належного громадянина. Нові політичні відносини вимагають удосконалення нормативно-правового поля, яке б враховувало усі модернізаційні зрушення та максимально їм сприяло.

На нашу думку, тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні, які не завжди сприяють позитивній динаміці його функціонування, а відтак, - і послідовній та динамічній політичній модернізації, наступні:

1) активізація громадянського суспільства за кризових часів та спадання активності після виплеску соціального невдоволення масштабними акціями протесту (Помаранчева революція, Революція Гідності);

2) лідер-орієнтована модель функціонування організацій громадянського суспільства, яка негативно впливає на діяльність інституту третього сектору за умови переходу його очільника до владних структур;

3) збільшення чисельності суб'єктів громадянського суспільства при одночасному зменшенні їхнього членства.

Система сучасного громадянського суспільства визначається неоднорідністю. Існує умовний поділ його суб'єктів на легалізовані (zareєстровані відповідно до чинного законодавства) та нелегалізовані (ситуативні структури); такі, що діють в інтересах громадян, захищаючи їхні цілі та надаючи певні соціальні послуги, і такі, що відпрацьовують фінансовані у їхню діяльність кошти бізнесменів, політиків тощо; фінансовані переважно з державного бюджету та за рахунок благодійних внесків тощо.

Аналіз чинного законодавства (Постанова Кабінету Міністрів України №976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, Постанова Кабінету Міністрів України № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки тощо), що обґрунтовує

діяльність суб'єктів громадянського суспільства в Україні, доводить наявність сприятливих нормативно-правових засад для взаємодії третього сектору з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Для конструктивного розвитку громадянського суспільства в Україні пропонується вирішити наступні групи проблем:

- 1) організаційного характеру;
- 2) громадянського представництва;
- 3) соціально-економічного змісту;
- 4) проблеми міжсекторної співпраці.

УДК 821.161.3 «1920/1930»

Каляда І. У., канд. гіст. навук

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

koleda@belsty.by

ФАРМІРАВАННЕ НАЦЫЯНАЛЬнай СІСТЭМЫ АДУКАЦЫІ І НАВУКІ Ў БЕЛАРУСІ (1920-Я ГАДЫ)

Палітыка беларусізацыі стала вызначальным фактарам усяго грамадскага жыцця БССР другой паловы 1920-х гадоў. Яе галоўны напрамак – гэта развіццё беларускай мовы. Пры распрацоўцы мер па адраджэнню беларускай мовы неабходна было ўлічваць яе дыялектную стратэгію, незавершанасць працэсу фарміравання ў якасці літаратурнай, нераспрацаванасць навуковай, палітычнай, юрыдычнай тэрміналогіі. Адапаведна вызначаліся і задачы: навуковая распрацоўка праблем беларускай мовы, яе гісторыі, удасканаленне лексікі і граматыкі, тэрміналогіі на аснове вывучэння беларускай мовы. Гэта было вельмі важна, бо рабіла друкаванае слова больш зразумелым шырокім масам, палягчала далучэнне да кнігі.

Яшчэ ў лютым 1921 г. была ўтворана Беларуская навукова-тэрміналагічная камісія, якая павінна была апрацаваць беларускую тэрміналогію па ўсіх галінах навукі. І ўжо 1 мая 1921 г. Камісія рабіла сваю першую справаздачу: за два з паловай месяцы яна здолела апрацаваць і канчаткова прыняць 2270 і падрыхтаваць да зацвярджэння звыш 5000 тэрмінаў [1, с. 10]. Большасць тэрміналогіі датычыла тэрмінаў, што ўжываліся ў сярэдняй школе. Увогуле, да 1922 г. была выдадзена навуковая беларуская тэрміналогія па гуманітарнай, прыродазнаўчай і матэматычнай галінах.

Аднак дзейнасць Навукова-тэрміналагічнай камісіі была абмежавана толькі тэрміналогіяй. А для больш шырокага развіцця беларускай культуры неабходна было стварэнне ўстановы больш значнага маштабу. Таму на базе Навукова-тэрміналагічнай камісіі ў 1922 г. быў утвораны Інстытут беларускай культуры, які ў далейшым узначаліў даследаванні ва ўсіх галінах навукі, звязаных з беларускай культурай (старшыня – С. Некрашэвіч, з 1925 г. – У. Ігнатоўскі, сапраўдныя члены – Я. Карскі, І. Луцэвіч (Купала), К. Міцкевіч (Колас), Я. Лёсік і інш.). Асноўнай яго задачай была арганізацыя планамернага вывучэння мовы, літаратуры, гісторыі, эканомікі Беларусі [1, с. 33].

У комплексе распрацаваных мерапрыемстваў па беларусізацыі грамадскага жыцця ў рэспубліцы першачарговае значэнне надавалася сістэме народнай адукацыі, бо добра разумелася, што ад зрухаў менавіта ў гэтай галіне шмат у чым будзе залежыць поспех вырашэння ўсёй праблемы ў цэлым. Пасля аналізу рэальнага становішча было вырашана беларусізацыю ажыццяўляць раўналежна па ўсіх катэгорыях навучальных і выхаваўчых устаноў, ад дзіцячых садкоў да тэхнікумаў і інстытутаў.

Зыходным прынцыпам нацыянальнай палітыкі ў школьнай справе вызначаўся прынцып забяспячэння правоў і магчымасцей кожнай нацыянальнасці, пражываючай на Беларусі, навучаць дзяцей на роднай мове адпаведна іх удзельнай вазе ў агульнай колькасці насельніцтва і жаданню бацькоў. Пры правядзенні беларусізацыі школ Наркамасветы кіраваўся наступнымі

прынцыпамі: ніжэйшыя школы павінны працаваць на роднай мове працоўнага насельніцтва; выпускнікі тэхнікумаў і ВНУ павінны абслугоўваць насельніцтва на яго роднай мове; руская мова, як мова саюзная, абавязковая ва ўсіх навучальных установах, нягледзячы на тое, на якой мове гэта ўстанова працуе.

У выніку ў 1925-1926 гг. у 4-гадовых школах выкладанне поўнасьцю вялося на беларускай мове, у 7-гадовых – першыя тры класы таксама цалкам былі пераведзены на беларускую мову, апошнія класы – на 40%. Да 1928 г. каля 80% школ было пераведзена на беларускую мову навучання. Поўнасьцю на беларускай мове ішло выхаванне ў дзіцячых дамах і садках [2, с.72].

Палітыка беларусізацыі з яе прыярытэтам беларускай мовы і культуры ні ў сваіх гістарычных вытоках, ні ў час свайго найвышэйшага ўзлёту ў 1920-я гады ніколі не несла ў сябе пагардлівых адносін да моў і культур іншых народаў. Наадварот, побач з беларускімі адчыняліся школы і класы з роднай мовай выкладання для прадстаўнікоў нацыянальных меншасцей: рускай, яўрэйскай, польскай, украінскай і інш. Так, хутка развівалася сетка яўрэйскіх школ – у 1926/27 навучальным годзе колькасць пачатковых школ павялічылася да 132 – 147, а сямігадовых – да 50 – 53, што складала адпаведна 3 і 18 % ад агульнай колькасці такіх школ у рэспубліцы; польскіх школ – 138 [3, с. 254] (акрамя польскіх меліся беларускія школы з выкладаннем польскай мовы); у 1925/26 навучальным годзе адчыніліся першыя дзве літоўскія школы ў Полацкай акрузе (у 1927 г. іх было 10 [4, с. 75]). Наогул, у 1927 г. выкладанне ў школах Беларусі вялося на васьмі нацыянальных мовах.

Большасць настаўніцтва, асабліва сельскага, ставілася да беларусізацыі добразычліва. Гарадское настаўніцтва ўспрымала беларусізацыю як неабходнасць і не пярэчыла супраць яе. Можна казаць аб тым, што сярод інтэлігенцыі да 1927 г. склаліся ўжо даволі значныя кадры, якія актыўна прымалі ўдзел у культурным будаўніцтве. Разам з тым і сярод настаўнікаў, і сярод вучняў былі і такія, хто адносіўся да беларусізацыі ваража ці фармальна. Напрыклад, былі выпадкі нежадання вывучаць беларускую мову ў школах: дзеці ў ананімных анкетах пісалі, што «...нам больш падабаецца руская мова, бо на беларускай мове далей Мінску не паедзеш» (з паведамлення Мазырскай акружнай нацкамісіі ад 25.06.29) [5, с. 81].

У перыяд ажыццяўлення беларусізацыі адной з самых вострых была праблема адукаваных кадраў. Для яе вырашэння ЦВК БССР звярнуўся да Наркамасветы РСФСР з просьбаю адкамандзіраваць у БССР настаўнікаў – урадженцаў Беларусі, а таксама апублікаваў зварот да іх з заклікам уключыцца ў культурнае адраджэнне краіны. Дарэчы, дзякуючы гэтаму звароту, на радзіму вярнуўся Я. Колас, адзін з першых арганізатараў беларускіх школ (да гэтага часу ён працаваў настаўнікам у Абаянскім раёне Курскай вобласці). Па запрашэнню Акадэмічнага цэнтра БССР у Мінск прыехаў Е. Раманаў, адзін з самых вядомых беларускіх мовазнаўцаў, этнограф, археолаг, які з 1917 г. жыў і працаваў у Стаўрапалі. У 1921 г. з Адэсы вярнуліся такія выдатныя дзеячы беларускай культуры, як С. Некрашэвіч, А. Баліцкі, Пётр і Юльян Іллючонкі, артыст А.Ляжневіч, прафесар М. Пітуховіч, Н. Грамыка, у 1922 г. - Я. Аляхновіч. У 1925 г. на радзіму вярнуўся славыты беларускі гісторык і этнограф М. Доўнар-Запольскі, які ўзначаліў гісторыка-этнаграфічную камісію Інбелкульту, выкладаў у БДУ.

Асабліва ўвага надавалася падрыхтоўцы настаўнікаў, якія б маглі весці выкладанне на беларускай мове, для чаго сталі адкрываць кароткатэрміновыя курсы (кожны год на 1,5-2,5 месяцы). Курсы мелі практычны характар і распрацоўвалі пытанні метадыкі і школьнай практыкі. Да 1927 г. праз такія курсы прайшло 75% настаўнікаў. З мэтай перападрыхтоўкі настаўнікаў у снежні 1923 г. у Мінску пачалі працаваць Вышэйшыя курсы беларусазнаўства, у навучальным плане якіх значыліся такія дысцыпліны, як беларуская мова, гісторыя беларускай літаратуры, гісторыя Беларусі, геаграфія і этнаграфія Беларусі, беларускае мастацтва, метадыка мовы і літаратуры.

Разгортвалася работа па беларусізацыі прафшкол, тэхнікумаў. Прыклад у гэтай справе паказвалі ўстановы педагагічнага профілю, рыхтаваўшыя настаўніцкія кадры. Да 1928 г. поўнасьцю былі беларусазаваны педагагічныя тэхнікумы і курсы па падрыхтоўцы настаўнікаў. Беларусізацыя іншых тэхнікумаў (індустрыяльных, будаўніцкага, кааператыўнага, мастацкага) заключалася ў тым, што беларуская мова там была ўведзена як прадмет выкладання.

Станаўленне сеткі адукацыі нацыянальных меншасцей патрабавала хуткай падрыхтоўкі адпаведных педагагічных кадраў. У 1926/27 навучальным годзе працавала тры нацыянальных яўрэйскіх педтэхнікума (у Мінску, Віцебску і Гомелі), польскі педагагічны тэхнікум. Для падрыхтоўкі латышскіх настаўнікаў Наркамсветы пасылаў у Ленінградскі латышскі педтэхнікум па дзесяць стыпендыятаў [3, с. 255].

Вышэйшыя навучальныя ўстановы пераходзілі на беларускую мову больш павольна, што тлумачыцца, у першую чаргу, недастатковым веданнем беларускай мовы выкладчыцкім саставам. Асаблівая ўвага надавалася вывучэнню беларускай мовы студэнтамі ВНУ пры пераходзе на апошні курс навучання, і калі, напрыклад, выпускнікі універсітэта не паказвалі дастатковых ведаў па беларускай мове, іх пакідалі яшчэ на год для спецыяльнага яе вывучэння.

Трэба адзначыць, што ў ходзе беларусізацыі вышэйшых навучальных устаноў былі складанасці і сур'ёзныя недахопы, назіраліся фармальныя адносіны і нават супраціўленне некаторай часткі супрацоўнікаў ВНУ вывучэнню беларускай мовы і пераводу выкладання сваіх дысцыплін на гэтую мову. Не садзейнічала беларусізацыі ВНУ прымяненне націску і адміністрацыйных мер. Тым не менш, нягледзячы на шматлікія цяжкасці, да канца 1920-х гадоў значна ўзмацнілася навуковая база Беларускага дзяржаўнага універсітэта, Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі, іншых ВНУ рэспублікі. Тым самым забяспечвалася падрыхтоўка як кадраў спецыялістаў-практыкаў, так і маладой беларускай прафесуры, якая разам з вучонымі, прыехаўшымі ў БССР па запрашэнню беларускага ўрада, складала даволі значны на той час інтэлектуальны патэнцыял нараджаючайся беларускай навукі.

Улічваючы патрэбы развіцця народнай гаспадаркі і культуры, на базе Інбелкульту была ўтворана Беларуская Акадэмія навук, якая адкрылася 1 студзеня 1929 г. Яе першым прэзідэнтам стаў акадэмік У. Ігнатоўскі, віцэ-прэзідэнтамі – акадэмікі С. Некрашэвіч і М. Бялуга. Для распрацоўкі навуковых і культурных праблем, звязаных з асаблівасцямі тых ці іншых нацыянальнасцей, пры Акадэміі навук былі арганізаваны яўрэйская, польская і латышская секцыі. Напрыклад, яўрэйская секцыя мела ў сваім складзе лінгвістычную, літаратурную, сацыяльна-эканамічную і фальклорную камісіі, якія распрацоўвалі пытанні па гісторыі яўрэяў у Беларусі і Літве, па гісторыі каланізацыі, рэкрутчыны і г.д.

Такім чынам, у 1920-я гады сістэма народнай адукацыі ў асноўным склалася, сфарміраваліся прынцыпы дзяржаўнай палітыкі і дзейнасці партыйных і грамадскіх арганізацый у гэтай сферы. У складаных матэрыяльных умовах расла сетка агульнаадукацыйных школ, тэхнікумаў, ВНУ. Пашырэнне выкладання на беларускай мове закладвала асновы для выхавання нацыянальнай свядомасці. Відавочна, што гэты час стаў важным этапам у станаўленні беларускай навукі, калі былі ўтвораны і разгортвалі сваю дзейнасць першыя навуковыя ўстановы, фарміраваліся кадры вучоных, і былі дасягнуты пэўныя поспехі ў галіне гуманітарных, біялагічных, сельскагаспадарчых і іншых навук. Цэнтрам навуковага развіцця стаў Інстытут беларускай культуры, які быў асяродкам культурнага жыцця, многа зрабіў для справы беларускага адраджэння, фарміравання навуковых і культурных кадраў, якія сцвярджалі развіццё нацыянальнай культуры і самасвядомасці народа. Разам з тым, спроба стварыць у 1920-я гады сістэму адукацыі нацыянальных меншасцей, пражываючых у БССР, нягледзячы на шэраг станоўчых момантаў, засталася незавершанай. Усё прыйшло да таго, што нацыянальная школа гэтых народаў, як і культура наогул, з другой паловы 1930-х гадоў знікла на доўгія гады амаль цалкам.

Літаратура:

1. Інстытут беларускай культуры (ІнБелКульт): гісторыя ўзнікнення, сучасная структура, навукова-даследчая дзейнасць. – Мінск: Дзярж. выд-ва Беларусь, 1926. – 118 с.
2. Чарвякоў А. За Савецкую Беларусь. – Мінск: Беларускае выд-ва, 1927. – 137 с.
3. Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск: ВП "Экаперспектыва", 1997. – 486 с.
4. Практычнае вырашэнне нацыянальнага пытання ў БССР. – Мінск: Выд-ва Нацкамісіі ЦВК БССР. – Ч.1. Беларусізацыя. – 1928. – 152 с.

5. Два гады нацыянальнай работы ў БССР: збор прамой, артыкулаў і рэзалюцый па нацыянальнаму пытанню. – Мінск: Выд-ва Нацыянальнай камісіі ЦВК БССР, 1929. –167 с.

УДК 340.342

Терещук М. М., канд. юрид. наук

Білоцэркiвскiй нацiональнiй аграрнiй унiверсiтет

tereschuk2004@ukr.net

ІНСТІТУТ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

У сучасних умовах розвитку України важливого значення набуває зарубіжний досвід формування моделей поділу державної влади та системи стримувань і противаг. Успішний поступ будь-якої держави в усіх сферах суспільного життя, забезпеченні прав і свобод людини та громадянина в значній мірі залежить від того, наскільки відповідально вищі посадові особи держави будуть ставитись до виконання своїх обов'язків і реалізації власних функцій, тому проблема відповідальності органів державної влади та вищих посадових осіб набуває на теперішній час особливої актуальності. Відповідно до нашої позиції, найбільш доцільним є аналіз досвіду нормативно-правового закріплення та практичної реалізації юридичної відповідальності вищих органів державної влади у країнах з парламентсько-президентською формою правління, оскільки до їхнього числа входить Україна.

Основою інституту парламентаризму та невід'ємною частиною статусу парламенту є його юридична відповідальність. В країнах континентальної правової системи йому належить провідне місце в системі органів

Зокрема Г.М. Малкіна, в контексті осмислення політичної відповідальності парламенту в системі вищих органів державної влади, виокремлює дві її форми: розпуск парламенту та застосування главою держави права вето щодо законів, прийнятих ним [1, с. 49]. При цьому в конституціях держав світу не сформульовано чіткого поняття юридичної відповідальності вищого представницького органу державної влади, хоча ними й встановлюється відповідальність парламенту перед іншими вищими державними органами.

Принцип поділу державної влади на гілки, реалізація якого є обов'язковою для держав демократичного типу, а також наявність системи «стримувань і противаг» вищих органів державної влади зумовлюють формування правової основи їхньої юридичної відповідальності. Крім того, особливістю публічно-правової відповідальності парламенту є її негативний і позитивний аспекти [2, с.72-73].

Це означає, що у випадку з позитивною відповідальністю парламенту слід вказати той факт, що статус суб'єкта її набуття (в цьому випадку йдеться про парламент) формується на добровільних засадах і за рахунок усвідомлення ним покладених на нього обов'язків та якісного їх виконання.

Саме тому, аналізуючи юридичну відповідальність парламенту, слід акцентувати увагу на негативній, оскільки сутність позитивної зводиться до належного виконання ним обов'язків, перш за все, у сфері управління державними справами шляхом законотворчості.

Таке судження підтверджує Д.А. Липінський, який відмічає, що позитивну відповідальність слід ототожнювати з правомірною поведінкою суб'єкта правовідносин [3, с. 39]. Ми погоджуємося з такою позицією, оскільки наслідком такої форми публічно-юридичної відповідальності може бути переобрання парламенту на наступний строк без зміни правлячої більшості. З огляду на це, юридичну відповідальність парламенту пропонують розглядати в якості негативної її форми шляхом поєднання з політичною відповідальністю.

До аналогічних висновків приходять В.О. Виноградов, який резюмує, що негативні політичні наслідки являють собою об'єднуючу ознаку всіх конституційно-правових санкцій, які характеризують відповідальність вищих органів державної влади [4, с. 62].

У той же час, незважаючи на це, не можна ототожнювати юридичну та політичну відповідальність, оскільки характерною особливістю першої є її настання внаслідок порушення норм права, оскільки зникає можливість застосування щодо цього суб'єкта конституційно-

правового правопорушення правових санкцій.

Досліджуючи питання юридичної відповідальності парламенту як представницького органу державної влади, слід погодитися з Г.М. Малкіною, яка вказує на те, що така відповідальність носить не «чисто» юридичний характер, а політико-правовий, оскільки має свій прояв у застосуванні щодо парламенту конституційно-правових санкцій главою держави, а не народом, який його сформував [1, с. 49]. Плідною в цьому ж ракурсі є позиція В.Л. Федоренка та О.В. Скрипнюка, які відмічають «яскравий» політичний характер відповідальності органів державної влади, оскільки її наслідками є не лише юридичні, а й політичні втрати [5, с. 78].

Сукупність політичних і правових елементів формує сутність публічно-юридичної відповідальності представницького органу державної влади, яка реалізується у двох формах: розпуск парламенту та відміна чи призупинення антиконституційного акта, прийнятого ним.

На користь цього твердження свідчать міркування Ю.М. Тодики про те, що розпуск парламенту та вето глави держави на прийнятті вищим представницьким органом державної влади закони складають особливий зміст правових санкцій, передбачених публічним правом [6, с.204].

У свою чергу І.В. Рижук до конституційно-правової відповідальності парламентарів відносить дострокове припинення їх повноважень (розпуск), а також скасування чи зупинення дії прийнятого парламентом закону [7, с. 119].

До цього ж, відповідальність парламенту як представницького органу державної влади носить колегіальний характер [8, с. 222].

Подібну точку зору висловлює І.В. Рижук, відзначаючи, що за суб'єктним складом до колективної відповідальності парламентаріїв як форми конституційно-правової можна віднести не лише відповідальність депутатських фракцій, парламентських комітетів тощо, а й парламенту в цілому [7, с. 119].

Таким чином, представницький орган державної влади несе відповідальність не перед народом, який є єдиним легітимним джерелом влади в державі демократичного типу, а перед главою держави, тим самим зумовлюючи політичний характер такого виду юридичної відповідальності. На нашу думку, саме такі характеристики вказують на існування системи «стримувань і противаг» вищих органів державної влади.

Глава держави може розпустити парламент майже в будь-який момент, хоча на практиці його дії з цього приводу зумовлені суспільними реаліями та їх оцінкою урядом. Такий характер розпуску не свідчить про якусь залежність парламенту від уряду, а є відображенням органічного взаємозв'язку між ними.

У більшості країн зі змішаною республіканською формою державного правління, а також у постсоціалістичних країнах, президент уповноважений розпускати парламент переважно з двох або з однієї конкретної підстави:

1) президент повинен або може розпустити парламент, якщо не досягнуто позитивного результату в застосуванні парламентських процедур заміщення посади прем'єр-міністра або формування персонального складу уряду, включаючи випадки, коли парламент відмовив у довірі новосформованому уряду;

2) підставою можливого розпуску є вираження парламентом недовіри прем'єр-міністру чи уряду в цілому або відмова в довірі чинному уряду.

При цьому іноді застерігається, що розпуск парламенту може здійснюватися як альтернатива відставці уряду. Однак така альтернатива передбачена не завжди, і у багатьох відповідних країнах наслідком вираження недовіри або відмови в довірі уряду визнано його обов'язкову відставку. Існують й інші підстави розпуску парламенту, які в різних країнах зазвичай додаються до розглянутих.

Наприклад, у Республіці Болгарія розпуск парламенту відбувається в разі ухвалення ним рішення на перспективу щодо перегляду конституції або внесення змін до деяких її розділів і щодо прийняття нової конституції [9]. У цьому випадку розпуск парламенту в подібний до саморозпуску, адже члени парламенту, голосуючи за рішення щодо перспективи ревізії основного закону, усвідомлюють його наслідки.

У деяких країнах розпуск парламенту є можливим або обов'язковим через його

нездатність ухвалити конкретне рішення або взагалі реалізувати свої повноваження, причому така нездатність визначається в конституціях по-різному.

У Республіці Польща президент уповноважений розпускати парламент, якщо по закінченню трьох місяців від початку бюджетного року державний бюджет не був прийнятий [10], у Республіці Хорватія – якщо парламент не прийняв бюджет протягом 120 днів після його внесення на розгляд [11].

В інших країнах фактична недієздатність парламенту як підстава його можливого чи обов'язкового розпуску визначена більш загально. Наприклад, у Словацькій Республіці причиною розпуску відповідно парламенту та нижньої палати може бути їх нездатність ухвалювати рішення протягом трьох місяців однієї сесії, що не була перервана, а також якщо сесія була перервана на строк більший, ніж припускається основним законом [12].

В одних країнах розпуск парламенту означає дострокове припинення повноважної діяльності парламенту в конкретному персональному складі й діяльності кожного з його членів. В інших країнах відповідний склад парламенту продовжує повноважну діяльність визначений час після розпуску. У такому разі діяльність розпущеного парламенту припиняється з оприлюдненням результатів позачергових виборів або з першим засіданням парламенту нового скликання.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, доходимо висновку, що розпуск парламенту може здійснюватися з таких підстав:

- при вираженні недовіри уряду з ініціативи парламенту;
- при відмові в довірі, коли це питання ставиться урядом;
- якщо парламент не може сформувати уряд у певний термін;
- якщо парламент не приймає бюджет протягом певного строку;
- якщо неодноразово позбавляє довіри уряд протягом певного строку;
- якщо парламент не здатний прийняти рішення;
- якщо парламент не висловив довіри уряду, який він же і сформував;
- якщо парламент неодноразово відхиляє кандидатуру прем'єр-міністра, запропоновану президентом.

У перелічених випадках глава держави вправі, але не зобов'язаний розпустити парламент, може відправити у відставку уряд чи при не затвердженні бюджету ввести в дію бюджет минулого року.

Список використаних джерел:

1. Малкіна Г. М. Політична відповідальність парламенту в системі вищих органів державної влади. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2009. Вип. 18. С. 48–57.
2. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підруч. / за заг. ред. Ю. М. Тодици. Харків, 2002. 672 с.
3. Липинский Д. А. Проблемы юридической ответственности: монография. Санкт-Петербург, 2003. 385 с.
4. Виноградов В. А. Конституционно-правовые санкции. *Законодательство*. 2001. № 12. С. 54–62.
5. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення: монографія / Колектив авторів. Відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк, 2013. 424 с.
6. Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина: учеб. пособ. Харьков, 1998. 292 с.
7. Рижук І. В. Види конституційно-правової відповідальності парламентаріїв. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-1. Т. 1. С. 119–122.
8. Гнатенко Н. Окремі аспекти проблеми політичної відповідальності народних депутатів України на сучасному етапі розвитку українського парламентаризму. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2010. № 1. С. 220–227.
9. Конституція Республіки Болгарії від 12 липня 1991 р. URL:

http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php	10. Конституція Республіки Польща	від	2 квітня	1997 р.	URL:
http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php	11. Конституція Республіки Хорватія	від	21 грудня	1990 р.	URL:
http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php	12. Конституція Словацької Республіки	від	1 вересня	1992 р.	URL:

УДК 340

Росавіцький О. О., старший викладач

Білоцерківський національний аграрний університет

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУ

З розвитком цивілізаційних процесів у світі, людство опанувало і утворювало норми власної поведінки, або по іншому так званні соціальні норми. Цілком зрозуміло, що первинно вони по своїй суті мали не лише раціональний характер, а і такий, що був пов'язаний з власним уявленням про світ, про добро і зло... Що з часом отримало своє відображення в тому чи іншому віруванні, а згодом і в релігії. Релігійні норми як і норми права належать до так званих соціальних норм, тоб-то тих, що в першу чергу регламентують правила поведінки у суспільстві.

За визначенням М.О. Мінца: Соціальні норми - це суспільно встановлені й закріплені зразки поведінки в діяльності людей. У соціальних спільнотах є важливим засобом регулювання поведінки людей, їх взаємовідносин і взаємодії у процесі спілкування. Вони дають змогу людині оцінювати свої і чужі вчинки, наявну ситуацію, партнерів по спільній діяльності чи спілкуванню, відбирати, спрямовувати, формулювати і регулювати діяльність та спілкування. Щодо конкретного індивіда соціальні норми виконують такі функції: регулятивну, вибіркову, оціночну, систематизуючу та ін. Усвідомлені соціальні норми дають внутрішню установку на поведінку індивідові у тій чи іншій ситуації. На демонстрацію поведінки у людській спільноті конкретного індивіда значно впливає соціальний контроль. У групових нормах закладається система вимог, яка визначає права, обов'язки і можливі дії кожного з членів групи, а також систему санкцій, що застосовують до окремих індивідів, які порушують соціальні норми [1, с. 51].

Про те, як і сама релігія в цілому є на багата старшою за віком відносно першої держави в нашій цивілізації, так і релігійні норми за своїм віком значно раднішими ніж норми права, саме вони були тим ключовим елементом, що формував звичаєве право у того чи іншого народу.

Як відомо з теорії держави і права звичаєве право це система санкціонованих державою правових звичаїв, які є джерелом права в певній державі, місцевості або для певної етнічної чи соціальної групи. Вони утворюється впродовж певного періоду шляхом постійного дотримання звичаїв нормативного характеру, відображає правову культуру й правову свідомість народу, а водночас і інтереси панівних верств суспільства.

Про те, на думку багатьох науковців, для перетворення звичаю на правовий звичай потрібна не стільки санкція держави, скільки одностайна воля народу. Прихильники цієї точки зору протиставляють звичаєве право як дійсно народне право ("природне право", "соціальне право") так званому позитивному праву, яке походить від держави [2].

Так відомо, що християнство було зародженно на території Європи ще в період існування Римської імперії, а в третьому столітті стало державною релігією Риму, де його норми починають на пряму впливають на процес правотворчості в Імперії.

В період середньовіччя саме така течія християнства як католицизм по своїй суті утворює власну монархічну теократичну державність, а з часом Ватикан стає впливовим

політичним гравцем, маючи безпосередню участь у політичному житті Європи по сьогоднішній день.

Існують і сучасні теократичні держави, які найчастіше має ісламське забарвлення, це так звані країни Шаріату. Так, цілий ряд країн Близького Сходу і Передньої Азії виступають ісламськими державами: Іран, Саудівська Аравія, Йорданія. Деякі вчені до релігійних держав відносять і Ізраїль, де іудаїзм визнаний державною релігією...

Отже, як підсумок зауважу, що питання впливу релігії на формування правової системи держави не є досконало вивченим і потребує подальших досліджень.

Література:

1. Мінц М.О./Соціологія девіантної поведінки/Навчальний посібник. - Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. - 244 с.
2. Міма І.В. Релігійні норми як соціально-правотворчі чинники суспільства. Електронний ресурс: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63912/47>

УДК 005.334:316.61

Бурак П. М., канд. філос. наук

Белорусский государственный технологический университет

byrak@belstu.by

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ЦИФРОВОЙ ИНДУСТРИИ, ЕЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ РИСКИ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Современный мир вступает в новый период глобальной нестабильности под влиянием быстрых перемен во всех основных сферах жизни общества, обусловленных четвертой промышленной революцией, ведущей к созданию индустрии 4.0. Известно, что основы концепции четвертой промышленной революции сформулировал в 2011 году президент Всемирного экономического форума в Давосе Клаус Шваб [1].

Данная революция заключается в интеграции промышленности и цифровых технологий, возникновении цифровых производств в которых машины, люди и производимая продукция связаны между собой цифровыми технологиями и Интернетом. Решающее значение на всех этапах развертывания производства будут иметь миниатюрные производственные устройства, искусственный интеллект и обучающие машины. Ожидается глобальное изменение человечества. Весь мир и множество людей окажется в ситуации утраты рабочих мест и трудовых доходов. Развитие подобной ситуации как близкую перспективу предсказывает и американский исследователь Алек Росс. Он подчеркивает: «В отличие от предыдущей волны цифровой глобализации и инноваций (третья промышленная революция – П. Б.), которая вытащила огромное число людей из бедности, создав множество недорогих рынков, волна, которая все выше поднимается сегодня, обрушится на средний класс во всех странах мира, и многим грозит *возвращение к бедности*. ... Инновации несут в себе новые возможности и новые опасности. ... Социальные сети могут ... стимулировать развитие новых форм тяжелых социальных перевозов. ... Цифровые транзакции ... открывают все новые и новые возможности для интернет – мошенников» [2, с. 13].

Давно известно, что всякая историческая тенденция социально-экономического или научно-технического развития общества включает, как правило, два основных, взаимосвязанных направления изменений – положительное и отрицательное. Это связь, двунаправленность характера изменений имеет статус общеприродного онтологического закона развития, который человек, страна или все мировое сообщество не в состоянии отменить. Все эти субъекты сами являются непосредственными участниками такого рода обновления и, следовательно, сами себе создают все новые проблемы как способ организации и отражения содержания противоречий развития. Проявление данного закона в эпоху решающих перемен в

сферах материального и связанного с ним духовного производства являются особо неблагоприятными если они затрагивают и подрывают источники жизнеспособности многих миллионов людей, а соотношение противоположных тенденций развития должным образом не регулируется с позиций обеспечения материальной и духовной адаптации различных социальных групп к новым производственным и социокультурным условиям жизни. Вследствие отсутствия надежных механизмов такой регуляции возникают стихийные процессы нарастания угроз и социокультурных рисков в обществе, которые обуславливают неконтролируемую нестабильность и эрозию социальных отношений. Все это создает условия существования новых форм разобщения и неравенства. Атрибутивным фактором данных процессов выступает неизбежное вытеснение на периферию культуры тех гуманистических принципов совместной жизни людей, которые являются основой единства, жизнестойкости и сохранения позитивно направленной целостности социума. Становится заметным явление маргинализации многих представителей различных слоев современного общества, в котором доминируют потребительские интересы и преимущественное стремление их осуществления. Маргинализация есть такой эффект поведения и отношения к кооперативным ценностям совместной жизни, который состоит в вытеснении этих самых ценностей на дальний периметр индивидуального сознания и общественного мнения как наименее адаптивных средств и даже помех в достижении благ и удовольствий. Стремление к корпоративному самосохранению в условиях обесценивания традиционных нормативов взаимной заинтересованности в благе каждого выступает определенным фактором рассеяния общих смысложизненных ценностей и идеалов, которые перестают быть силой концентрирующей энергию на совместное достижение гуманистических целей развития.

Существует немало публикаций, в которых по-разному, рассматриваются и классифицируются социокультурные риски. В своих исследовательских проектах выявления и анализа таких рисков мы исходим из объективного факта их неизбежного возникновения в процессах противоречивого характера развития. Регулирование процесса развития на основе опережающего знания и выработки соответствующих превентивных программ по соответствующей регуляции рисков в осуществлении любого крупного социально-экономического или научно-технического нововведения должно быть императивом осуществления процессов управления обществом. Отсутствие четких критериев и знаний содержания и целей регуляции взаимно противоположных тенденций развития – прогрессивных и регрессивных в различных их формах есть один из важнейших социокультурных рисков, который сам по себе «не рассосется». Он будет проявляться в массовых настроениях неуверенности, в неверии в гуманность существующих социальных отношений и возможности формирования стабильного социума. Все это вместе образует питательную почву для маргинализации общества в различных смысловых проекциях и измерениях.

Риски всегда воспроизводятся в процессах развития при участии людей в осуществлении различных проектов изменений. Риск – такое состояние соотношения противоположных тенденций развития, которые характеризуются неопределенностью их связи и результата в целом. Неопределенность, а вслед за ней и нестабильность, возможности невыполнения планов возрастают закономерно при отсутствии необходимых своевременных мер по формированию и регулированию структуры процессов развития на основе сценариев предвидения его результатов. Создание системы опережающего знания для регулирования рисков и их сведения до приемлемого уровня необходимо исходить из реальных потребностей и сохранения общества как способного к саморазвитию. Серьезный социокультурный риск «остановки» развития социума возникает в тех случаях, когда внедрение различных масштабных инноваций опирается не на местные задачи и социокультурные основания их решения, а прежде всего, на формальную стратегию поиска и осуществления привлекательных инновационных изменений и вытеснение культурных опор прогресса. В свое время Японское чудо прогресса было достигнуто именно при опоре на национальную культуру, которая выступила консолидирующим фактором для всего общества. Об этом приходится напоминать именно потому, что одним из важнейших механизмов развития социокультурных рисков в обществе расходящихся интересов на основе ценностей потребительской идеологии является

возникновение партикулярного нонконформизма (экономического, правового, обывательского, управленческого и т. д.), а также нигилизма в отношении необходимости развития гуманистических традиций в условиях глобализации цифровой индустрии. Следует также отметить, что новый вызов в глобальных масштабах для всего современного человечества складывается в форме различных проявлений разобщенности и неопределенности в межпоколенных отношениях (социальная префигуративность). Таковы лишь некоторые непростые проявления актуальной проблемы социокультурных рисков в обществе, входящем в период цифровой глобализации. Один из возможных способов решения проблемы регулирования социокультурных рисков заключается в создании и активной деятельности специализированных, ситуационных, когнитивных центров, а также внедрение в управление рисками системы «социальный барометр» [3].

Существует множество проявлений социокультурных рисков, возникающих вследствие появления разграничительных линий в социальных отношениях и коммуникативных связях различных социальных групп напрямую или опосредованно обуславливающих коллизии в современной культуре под влиянием прежде всего крупных экономических и научно-технических изменений, вызывающих обновление норм и идеалов культуры. Если может быть плодотворным методологический анализ причин возникновения такого рода рисков и их последствий, а также возможностей их регуляции в контексте изучения механизмов развития во взаимосвязи его противоположных тенденций, то нормы и идеалы культуры должны быть адаптированы к решению задач достижения более безопасного состояния всего общества в таком же контексте. Таков наш главный методологический вывод в его теоретико-практическом значении. Вместе с тем, сформулированный подход должен опираться на принцип выявления исторических этапов долгодействующих социокультурных процессов. Например, массовое использование Интернет-ресурсов обуславливает интерес к появлению новой исторической формы номадизма – электронно-цифрового номадизма и его роли в развитии культуры. Происходящая «сакрализация» цифры в рекламе вызывает стремление провести квалифицированное изучение данного маркетингового «хода» на предмет его влияния на формирование социально-психологических нормативов поведения и отношений в обществе.

В заключении кратко охарактеризуем историческое событие, являющееся примером существования и последствий некоего подобия цифровой экономики, что на наш взгляд, может быть интересным для понимания социокультурных проблем, связанных с новой цифровой индустрией. Примерно в 13-17 вв. нашей эры в Южной Америке, охватывая территорию современного Перу, существовало созданное инками государство Тауантинсуйю (в переводе языка индейцев кечуа – «четыре, соединенные воедино стороны света»). В этом государстве в интересах экономии ресурсов и безопасности была ликвидирована письменность и оно являлось самым неграмотным из всех государств древнего мира, аналогичных по уровню социально-экономического развития. На его территории все что поддается цифровому контролю подсчитывалось и фиксировалось на нитях разной длины и цветов в форме узелков в приборе – кипу, напоминающем щетку. Действовал целый институт специально подготовленных людей – кипукамайок, основной задачей которых был сбор и фиксация всех сведений по царству в цифровом выражении закомуфлированных под узелки. При главном правителе царства (сапа) в чине секретаря служил главный кипукамайок, который обладал всеми цифровыми данными по государству и мог информировать царя по любому вопросу. А от духовной культуры при этом почти ничего не осталось [4, с. 80 – 83; 114 – 125].

Литература:

1. Шваб К. Четвертая промышленная революция. М.: Изд-во «Э», 2017. 208 с. (Top Business Awards).
2. Росс А. Индустрии будущего. М.: «АСТ», 2016. 185 с.
3. Ахромеева Т. С., Малинецкий Г. Г., Посашков С. А. Стратегии и риски цифровой реальности [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Культура и безопасность». URL: <http://sec.chgik.ru/strategii-i-riski-tsifrovoy-realn>. (дата обращения: 10.06.2019).
4. Кузьмищев В. А. Царство сынов солнца. М.: Молодая гвардия, 1982. 255 с.

УДК 327.8 (73:55)

Дужа І. А., кан.,політ.,наук.

Білоцерківський національний аграрний університет

Kitne_box@ukr.net

ВПЛИВ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ НА ІРАН

За часів правління шаха Іран починає розвивати свою ядерну програму, у 1968 році країна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Згодом Іран уклав контракт з німецькою фірмою Siemens на спорудження в Буширі двох енергоблоків, які були збудовані на 70%, однак суттєво постраждали під час ірано-іракської війни 1980-1988 років. Внаслідок Ісламської революції відбувається розрив зав'язків Ірану із західними компаніями, як наслідок усі подальші плани країни були заморожені.

На початку 1990-х років Іран намагався отримати допомогу в розвитку ядерної енергетики з боку низки країн, зокрема Китаю та Аргентини, які були змушені відмовитися від співпраці з Тегераном під тиском США, що вже тоді вважали її прикриттям для створення ядерної зброї.

Згодом на підставі підписаних контактів на будівництво енергоблоків для АЕС у Буширі та поставку туди ядерного палива розпочалася відповідна співпраця Ірану з Росією. Одноосібно Іран розробляв власні поклади уранової руди, а також зміцнював науково-технічну базу, котра є найбільш передовою в регіоні, за винятком Ізраїлю.

Відкрито Іран не веде створення ядерної зброї, тому світова спільнота та МАГАТЕ намагаються створити умови для прозорого забезпечення та контролю за діяльністю ядерної зброї. Іранські високопосадовці мають намір підвищити статус Ірану до рівня світових наддержав, котрі мають ядерне озброєння.

Зокрема МАГАТЕ не може констатувати однозначну присутність ядерної зброї, чи його розробку в міру того, що Іран припинив участь в добровільних і обов'язкових умовах додаткового протоколу та добровільної співпраці з МАГАТЕ з 2006 року.

У листопаді 2011 року Міжнародне агентство з атомної енергії повідомила про виявлені ознаки досліджень та експериментів спрямованих на розробку ядерної зброї. Вперше доповідь МАГАТЕ докладно описувала роботи над створенням атомного детонатора, багатоточкового ініціювання вибухових речовин, та експерименти, пов'язані з інтеграцією ядерних боеголовки в ракети. В свою чергу Іран відкинув доповідь і звинуватив МАГАТЕ у прозахідній орієнтації.

Починаючи з 2012 року країни Заходу посилюють санкції проти Ірану задля стабілізації та збереження мирних шляхів розвитку країн без використання ядерного потенціалу.

14 липня 2015 року ряд країн - США, Китай, Британія, Франція, Німеччина, Росія та Іран - підписали Спільний всеосяжний план дій, яким передбачалося зменшення кількості іранських центрифуг для збагачення урану; перетворення реактора Арак на дослідницький; заборона на поставки Тегерану деяких видів зброї; особливий доступ МАГАТЕ до всіх ядерних об'єктів Ірану та поступове скасування антиіранських санкцій.

8 травня 2018-го президент Дональд Трамп проголосив, що Сполучені Штати виходять з багатосторонньої ядерної угоди з Іраном від 2015 року. «Іран є головним спонсором тероризму у світі... В основі іранської ядерної угоди була «брехня», чому є докази».

Британія, Франція та Німеччина підтримують збереження угоди, що передбачає відмову Тегерана від розробки ядерної зброї в обмін на зняття економічних санкцій за певного удосконалення деяких положень цього документа, зокрема щодо балістичної складової ракетної програми Ірану.

В листопаді 2018 року США констатує, що все ядерне співробітництво з Іраном, за винятком обмеженої діяльності, щодо якої надаються звільнення від санкцій, підлягає санкціям.

Введення нових обмежень щодо ядерної програми Ірану, значно більш строгих в порівнянні з існуючими обмеженнями. Іран не зможе будувати будь-які нові ядерні об'єкти з

іноземною допомогою, в тому числі енергетичні реактори і гарячі камери, які в даний час дозволені відповідно до Спільного всеосяжного плану дій (СВПД).

Участь в розширенні ядерного потенціалу Ірану за межі нинішніх кордонів також піддається санкціям.

Сполучені Штати здійснюють проекти в області нерозповсюдження в Араку, Бушері і Фордо під найсуворішим контролем з метою забезпечення прозорості та збереження обмежень щодо Ірану.

Дозвіл продовжувати цю конкретну діяльність є тимчасовим заходом, який зберігає контроль над цивільної ядерної програми Ірану. Вона дозволяє Сполученим Штатам та ряду країн знижувати ризики поширення в Араку, здійснювати безпечний нагляд за операціями в Бушері, обмежувати запаси збагаченого урану в Ірані і не допускати, щоб режим відновлював такі об'єкти, як Фордо, з метою, чутливих з точки зору поширення. Цей нагляд підвищує здатність стримувати іранську програму і чинити тиск на режим, поки не досягнута більш жорстокої угоди.

На іранський режим були накладені найсуворіші санкції. Міністерство фінансів наклало санкції на більш ніж 700 фізичних осіб, юридичних осіб, повітряні судна та інші транспортні засоби.

Мета цих санкцій полягає в тому, щоб зменшити здатність режиму фінансувати різні дії, які загрожують миру і безпеці. Чинити безпрецедентний фінансовий тиск на іранський режим, щоб в результаті змусити його представників сісти за стіл переговорів.

Санкції направлені на найбільш важливі галузі економіки Ірану, а саме: на енергетичний сектор, вантажоперевезення, банки і суднобудівництво. Також послуги страхових компаній і фінансових операцій в Центральному банку Ірану.

Виходячи з вище викладеного автор констатує проблему можливої наявності ядерного потенціалу в Ірані, та наголошує на необхідності введення жорстких санкцій не тільки зі сторони США а й всіх Західних країн, задля запобігання дестабілізації в регіоні.

Використані джерела:

1. <https://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2018/11/287133.htm>
2. <https://www.state.gov/r/pa/ime/useuropeanmediahub/287149.htm>

УДК 331.108.3–054.72(437)«1918/1939»

Коваль В. У., канд. гіст. наук

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

koval@belstu.by

АНАЛІЗ УПЛЫВУ БЕЛАРУСКАЙ РАДЫ Ў ПРАЗЕ НА НАЦЫЯНАЛЬНУЮ ДЫЯСПАРУ Ў ЧЭХАСЛАВАКІІ

Гісторыя беларускай дыяспары ў міжваеннай Чэхаславакіі – яскравая старонка спадчыны беларускага замежжа, якая павінна вывучацца больш актыўна і шырока. Дзейнасць беларускіх палітычных, грамадскіх, студэнцкіх, маладзёжных, прафесійных, дабрачынных арганізацый у Празе была звязана з разнастайнымі аспектамі жыцця эмігрантаў. Значныя факты развіцця дыяспары для спецыялістаў яшчэ застаюцца слаба даследаванымі. Некаторыя палітычныя аспекты дзейнасці эмігрантаў выклікаюць навуковую палеміку ў асяродку сучасных гісторыкаў.

Аналіз ролі Беларускай рады ў Празе – адна з такіх гістарычных тэм, якая прымушае спецыялістаў дыскутаваць. Прынцыпова розныя ацэнкі сучасных спецыялістаў сустракаюцца ў вывучэнні мінулага Беларускай народнай рэспублікі (БНР) і дзейнасці Ураду БНР. Паколькі заснавальнікамі Беларускай рады ў Празе былі члены Ураду БНР, значэнне рады таксама ацэньваецца па-рознаму.

Прадакол № 1 Схода Прэзідыума Беларускай рады ў Празе сведчыць, што яе дзейнасць пачалася 9 лістапада 1923 г. Арганізацыя працавала легальна, бо яе Статут быў зацверджаны Міністэрствам унутраных спраў Чэхаславацкай Рэспублікі. Нягледзячы на тое, што ў дакументах падкрэсліваўся непалітычны характар дзейнасці рады, арганізацыя праз хуткі час пачала аб'ядноўваць палітызаваную моладзь у Празе з акрэсленымі антысавецкімі перакананнямі. Па Статуту асноўнымі кіруючымі органамі арганізацыі былі Прэзідыум і Рэвізійная камісія. Рэвізійная камісія ажыццяўляла кантроль за фінансавымі дакументамі, якія зацвярджаў Прэзідыум.

Заснавальнікамі Беларускай рады ў Празе сталі вядомыя грамадскія дзеячы. На пасяджэнні першага схода прысутнічалі члены Прэзідыума П. Крачэўскі (П. Крэчэўскі), М. Вяршынін, В. Захарка, У. Пракулевіч, а таксама члены Рэвізійнай камісіі Л. Заяц і А. Цвікевіч [1]. Ініцыятыўная група заснавальнікаў рады змагла далучыць да яе дзейнасці вядомых грамадскіх дзеячоў з ліку беларусаў замежжа, што значна павысіла статус арганізацыі. Ганаровымі членамі Беларускай рады ў Празе сталі І. Краскоўскі і У. Пігулеўскі (Латвія), Я. Варонка (ЗША), А. Вальковіч (Літва) і інш.

Гісторыя беларускай дыяспары ў Чэхаславакіі звязаная з правядзеннем дзяржаўнай палітыкі, накіраванай на дапамогу эмігрантам з тэрыторыі былой Расійскай імперыі. Праграма распачалася з 1921 г., яна атрымала назву “Руская акцыя дапамогі” (часцей яе называюць скарачана – “руская акцыя”). Падтрымка эмігрантаў, развіццё іх адукацыйных і навуковых цэнтраў шырока праводзілася ў 1920-я гг., аднак ужо ў 1930-я гг. праграму фактычна згарнулі.

Абмежаваны матэрыяльны рэсурс (грошы, вылучаныя на правядзенне “рускай акцыі”) вымушаў эмігрантаў канкурыраваць ва ўмовах прымаючага грамадства. Паступовае скарачэнне фінансавання пачалося ўжо з сярэдзіны 1920-х гг. Пачатак дыпламатычнага дыялогу паміж СССР і Чэхаславакіяй аказаў негатыўны ўплыў на псіхалагічную атмасферу ў асяродку антысавецкай эміграцыі ў Празе.

Канфліктныя міжасабовыя адносіны паміж вядомымі палітычнымі дзеячамі замежжа прыводзілі да напружання ў арганізацыях беларускай дыяспары. Напрыклад, шырокі грамадскі рэзананс выклікалі спрэчкі актывістаў Беларускай рады ў Празе з членамі партыі беларускіх эсэраў. Канфлікт скончыўся ўзаемнымі абвінавачваннямі, якія пагоршылі псіхалагічны мікраклімат у беларускім асяродку. Канфліктуючыя бакі заяўлялі пра спекуляцыю на ідэях вызваленчага руху. Члены партыі беларускіх эсэраў пісалі пра дзейнасць рады безапеляцыйна: «Созданная в Праге так называемая “Белорусская рада” во главе с П. Кричевским и А. Цвикиевичем есть ни что иное, как новое авантюристическое предприятие, новая попытка спекуляции на идее белорусского освободительного движения и его представительства за границей, группы политически обанкротившейся и дезориентированной, недавно примкнувшей к белорусскому движению интеллигенции, потерявшей всякие нормы политического мышления и морального этического поведения» [2]. Безумоўна, канфрантацыя палітычных груп раз'ядноўвала беларускую дыяспару ў Чэхаславакіі, аказвала негатыўны ўплыў на працэсы сацыяльна-псіхалагічнай адаптацыі эмігрантаў, паслабляла грамадскую і палітычную актыўнасць.

Дакументы, якія захоўваюцца ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь (фонд 571 “Беларуская Рада ў Празе”), даюць магчымасць вызначыць асноўныя кірункі дзейнасці Беларускай рады ў Празе. У Статуте рады падкрэслівалася, што яе асноўнай задачай была арганізацыйная работа ў асяродку беларусаў у Чэхаславакіі, выданне кніг, прэсы пра культурныя і гістарычныя аспекты нацыянальнага развіцця, правядзенне канцэртаў, вечарын для эмігрантаў. Прадаколы ініцыятыўнай групы заснавальнікаў рады сведчаць, што арганізацыя дзейнічала выключна ў рамках адпаведных законаў Чэхаславацкай Рэспублікі. Міністэрства ўнутраных спраў ЧСР пільна адсочвала работу ўсіх суполак эмігрантаў, таму легальная дзейнасць Беларускай рады ў Празе магла праводзіцца выключна ў рамках дзяржаўнай палітыкі.

Адной з асноўных задач рады стала рэгістрацыя беларусаў у Чэхаславакіі. Беларуская рада ў Празе ў 1920-я гг. мела магчымасць аказваць матэрыяльную дапамогу студэнтам, якую можна было атрымаць на падставе рэгістрацыі асобы ў канцылярыі рады. Дапамога накіроўвалася не толькі членам рады, а ўсім эмігрантам у Чэхаславакіі. Асаблівае стаўленне

было да студэнтаў, якія не атрымоўвалі стыпендыі. Члены рады лічылі, што дадзеная група асоб знаходзіцца ў сацыяльна небяспечным палажэнні, таму павінна атрымаць падтрымку ў першую чаргу. У пачатку 1923 г. студэнты маглі атрымаць дабрачынную дапамогу на падставе заяў, якія разглядаліся калегіяльна. Аднак 1 снежня 1923 г. на сходзе Прэзідыума было вырашына ажыццяўляць дапамогу ў выглядзе пазыкі [3], якую студэнтам патрэбна было вяртаць з будучых стыпендыі.

Беларуская рада ў Празе існавала за кошт датацый чэшскіх устаноў, членскіх узносаў (35 чэшскіх крон у год з кожнага члена арганізацыі), дабрачынных ахвяраванняў мецэнатаў і асобных арганізацый. У першыя гады дзейнасці рады яе матэрыяльнае становішча было найлепшым. У 1930-я гг. фінансавыя магчымасці арганізацыі былі нязначныя, матэрыяльная дапамога эмігрантам фактычна не аказвалася.

Асаблівасцю Беларускай рады ў Празе сталі яе шырокія кантакты з украінскай эміграцыяй. З моманту заснавання ў пратаколах сходаў пазначаліся супольныя беларуска-ўкраінскія праекты і агульныя інтарэсы эмігрантаў. Напрыклад, у пратаколе № 1 Схода Прэзідыума разглядалася пытанне аб дэлегаванні прадстаўніка рады ў Чэшска-ўкраінскі камітэт дапамогі ўкраінскім і беларускім студэнтам. У пратаколе пазначалася: “Прымаючы пад увагу, што згодна са статутам Чэска-Украінскага Камітэта беларускае грамадзянства маець права на 1 свайго прадстаўніка ў Камітэце, пастанавілі дэлегаваць у Чэска-Украінскі Камітэт сябра Прэзідыума Беларускае Рады у Чэхаславакіі Уладзімера Пракулевіча [4]. Па меркаванню членаў рады грамадскі дзеяч У. Пракулевіч павінен быў прымаць удзел у рэалізацыі маральнай і матэрыяльнай дапамогі беларускаму студэнцтву ў рамках дзейнасці вызначанага камітэта.

Важным фактам беларуска-ўкраінскага супрацоўніцтва стала тое, што ўкраінская дыяспара аказвала матэрыяльную дапамогу Беларускай радзе ў Празе. Пратакол пасяджэння Прэзідыума ад 10 лістапада 1923 г. сведчыць, што Украінскі грамадскі камітэт ахвяраваў 5.000 чэшскіх крон радзе, здавальняючы яе просьбу [5]. Акрамя фінансавай дапамогі ўкраінскія эмігранты давалі беларусам месцы ў інтэрнатах, ладзілі дабрачынныя абеды ва Украінскай Хаце, аказвалі ўсебаковую падтрымку студэнтам ў складаны перыяд першапачатковай адаптацыі. Беларуская рада ў Празе намагалася супрацоўнічаць з украінскай супольнасцю ў праекце адкрыцця кафедры беларусазнаўства ва Украінскім вышэйшым педагагічным інстытуце імя М. Драгаманава ў Празе. Члены Прэзідыума прапаноўвалі кандыдатуры выкладчыкаў на кафедру беларусазнаўства: Ігнат Дварачанін і Людміла Краскоўская [6]. Нягледзячы на тое, што першапачаткова на кафедру беларусазнаўства планавалася ўвесці стаўкі прафесара і лектара, задумы не былі рэалізаваныя ў поўнай ступені. І. Дварачанін і Л. Краскоўская (кадыдатуры рады) сталымі выкладчыкамі Украінскага педагагічнага інстытута так і не сталі.

Асаблівае значэнне для эмігрантаў мела культурнае жыццё дыяспары. Грамадскія арганізацыі імкнуліся ладзіць вечарыны, канцэрты, прымаць удзел у міжнародных мерапрыемствах. Прадстаўнікі Беларускай рады ў Празе рэгулярна святкавалі ўгодкі незалежнасці Беларускай народнай рэспублікі (БНР), прымалі ўдзел у юбілейных мерапрыемствах, выступалі на вечарынах, прысвечаных пэўным датам гісторыі і культуры беларускай нацыі. Напрыклад, члены Прэзідыума рады прымалі ўдзел у вечарыне з нагоды 40-годдзя са дня смерці беларускага драматурга В. Дуніна-Марцінкевіча, якая адбылася 6 лютага 1925 г. у Празе [7]. Вечарына была шырока асвечана на старонках міжваеннай беларускамоўнай прэсы, большасць матэрыялаў падкрэслівала шырокі ўдзел у мерапрыемстве ўкраінскіх эмігрантаў. Напрыклад, газета “Беларуская доля” пісала: “Гэты вечар – першы, можна сказаць, на якім сабраўшыся (не толькі беларусы, але і ўкраінцы) пачувалі сябе добра і вольна, ды можа, ня так адарванымі ад роднага краю” [8]. На вечарыне прысутнічалі П. Крачэўскі, Л. Заяц, В. Захарка.

У 1923 г. пры Беларускай грамадзе быў арганізаваны Музыкальна-драматычны гурток, які ў 1924 г. пачаў называцца Драматычным гуртком пры Беларускай радзе ў Празе. Аматырскі калектыў пад кіраўніцтвам Лявона Зайца праводзіў актыўную творчую працу да 1925 г. Менавіта Драматычны гурток пры Беларускай радзе распачаў пастаноўку першых спектакляў у чэшскай сталіцы на беларускай мове. Прэм’ерай Драматычнага гуртка стала аперэта Ф. Аляхновіча “Птушка шчасця”, якая мела сапраўдны поспех ў асяродку эмігрантаў.

Перыядычныя выданні вызначылі пастаноўку для нацыянальнай супольнасці сваімі пазітыўнымі рэцэнзіямі на прэм'еру. Важна падкрэліць, што аперэта была пастаўлена ва ўкраінскі лагеры ў Юзэфове на сцэне аматарскага тэатра. Музыкае суправаджэнне для аперэты падрыхтаваў украінскі аркестр, таму пастаноўку можна лічыць паспяховым беларуска-ўкраінскім творчым праектам.

Такім чынам, Беларуская рада ў Празе спрыяла сацыяльна-псіхалагічнай адаптацыі эмігрантаў, праводзіла арганізацыйную працу па рэгістрацыі беларусаў у Чэхаславакіі, аказвала матэрыяльную і маральную дапамогу, займалася дабрачыннай і грамадскай дзейнасцю. Члены арганізацыі лічылі, што развіццё нацыянальнага мастацтва павінна кансалідаваць беларускую супольнасць эміграцыі, а таксама папулярызаваць беларускую культуру ў асяродку замежжа.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. НАРБ (Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь). – Фонд 571. – Воп. 1. – Спр. 2. – Л. 4.
2. БДАМЛМ (Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва). – Фонд 3. – Воп. 1. – Спр. 241. – Л. 41 зв.
3. НАРБ. – Фонд 571. – Воп. 1. – Спр. 2. – Л. 9.
4. НАРБ. – Фонд 571. – Воп. 1. – Спр. 2 – Л. 4.
5. НАРБ. – Фонд 571. – Воп. 1. – Спр. 2. – Л. 5.
6. НАРБ. – Фонд. 571. – Воп. 1. – Спр. 2. – Л. 22, 26.
7. БДАМЛМ. – Фонд 3. – Воп. 3. – Спр. 138. – Л. 1.
8. Ж. Д. Вечар памяці Вінука Дуніна-Марцінкевіча / Ж. Д. // Беларуская доля. – 1925. – № 12. – С. 4.

УДК 378:33(477)

Крючек П. С., канд. ист. наук

Белорусский государственный технологический университет

pit68@tut.by

М.В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСКИЙ – СОЗДАТЕЛЬ ВЫСШЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Значительная часть жизни выдающегося белорусского ученого и общественного деятеля Митрофана Викторовича Довнар-Запольского связана с Украиной и, непосредственно с Киевом. Киевский период его жизни являлся наиболее плодотворным в научном и творческом плане. Особой страницей биографии М. Довнар-Запольского в это время стала его организационно-педагогическая деятельность и особенно его работа по созданию одного из первых в Украине учебного заведения экономического профиля.

В начале XX в. М. Довнар-Запольский активно интересовался экономической историей России, Беларуси и Украины. При работе над этими проблемами ученый активно воспринимал немецкий опыт, в частности основательно изучал работы представителей немецкой исторической школы. Работа над экономической историей и привела М. Довнар-Запольского к идее создания экономического вуза, что, по его мнению, должно было дать толчок развитию экономики страны. В частности отмечал, что «... колоссальные успехи немцев на мировом рынке – можно без преувеличения сказать – обязаны именно знаниям... И в этом привлечении знаний в торговое дело, несомненно, значительную роль сыграли специальные школы, в виде торговых академий» [1]. Таким образом, идея создания экономического вуза была осмысленным подражанием немецкого опыта в важном деле развития экономического образования.

11 февраля 1906 г. М. Довнар-Запольский подал прошение об открытии Киевских высших коммерческих курсов. Оно адресовалось через губернаторскую канцелярию на имя министра торговли и промышленности Российской Империи М.М. Фёдорова, человека высокообразованного и либеральных взглядов.

После определенной переписки и прохождения всех соответствующих процедур 12 августа 1906 года Устав «Высших коммерческих курсов М.В. Довнар-Запольского в г. Киеве» был утвержден. Митрофан Викторович занял должность директора курсов.

Сразу же развернулась активная работа по организации работы курсов. Были арендованы помещения, закуплено необходимое оборудование, сформирован профессорско-преподавательский штат, представленный в основном профессорами и доцентами Киевского университета св. Уладимира и Киевского политехнического института, что сразу же фактически приравнивало Курсы к разряду высших учебных учреждений. Довольно оперативно удалось набрать и студентов, приток которых постоянно увеличивался и, к моменту преобразования курсов в институт в 1908 году их численность достигла почти тысячи человек.

При этом главная работа по всем организационным вопросам легла на плечи директора. Позднее М. Довнар-Запольский вспоминал, что «на административном поприще мне пришлось провести такую работу, которая редко приходится на долю других. Высшее учебное заведение началось без средств, без определенной программы, без определенного состава преподавателей. Пришлось разрабатывать программу, устанавливать предметы преподавания, подбирать преподавательский персонал, налаживать учебную машину» [2]. Благодаря поддержке местных торгово-промышленных кругов удалось создать крепкую материально-техническую базу института. Если в 1907 году ему принадлежал лишь один домик, то в 1917 году он являлся собственником почти полквартала многоэтажных помещений с хорошими аудиториями, богатой библиотекой и единственным на всю страну торгово-промышленным музеем.

В течение 10 лет М. Довнар-Запольский являлся неизменным директором института и воплотил в него собственную модель высшего образования, основанную на сочетании фундаментальной теоретической подготовки с практичной направленностью обучения.

В институте была создана творческая атмосфера. Благодаря тому, что институт подчинялся не министерству просвещения, а министерству промышленности и торговли, М.В. Довнар-Запольский добился значительной самостоятельности в определении предметов и методов преподавания.

Учебные планы были ориентированы на углубленное экономико-коммерческое образование в сочетании с юридической подготовкой и иностранными языками. Последнее объяснялась не только изучением заграничного экономического опыта, но и учебными командировками студентов не только в европейские страны, но и в США, Японию, Турцию, Персию, Китай и т.д. Как позднее вспоминал о годах, проведенных в институте академик К. Островитянов «свободная студенческая жизнь казалась жизнью в каком-то другом мире, будто из мрачного подземелья я попал на свежий воздух» [3, с. 59].

Кроме директорства в институте М. Довнар-Запольский читал лекции по экономической истории России, истории русского государственного права и по новой истории России. Лекции пользовались большой популярностью среди студентов. Бывший студент института Д. Куманов позднее вспоминал: «Не в пример другим профессорам, нередко насчитывающим по 10-15 слушателей (посещение лекций было необязательным) директор института нередко собирал полную аудиторию. Он действительно умел привлекать студентов» [4, с. 196].

Однако в деятельности Киевского коммерческого института были и большие сложности, связанные прежде всего с тем, что он в первые годы своего существования не имел статуса государственного высшего учебного заведения. В связи с этим выпускники института не получали статуса выпускников вузов со всеми их правами. В частности, они не имели прав на занятие соответствующих должностей. В результате возникали недоразумения, и даже конфликтные ситуации между студентами и администрацией института. Студенты были уверены, что они поступают в высшее учебное заведение и, теперь, особенно студенты старших курсов высказывали недовольство тем, что они не получают после выпуска тех прав, на которые они рассчитывали. Студенты считали, что администрация института дала им ложные обещания. Именно это и заставляло М. Довнар-Запольского как руководителя института продолжать

борьбу за предоставление ему всех прав вузов, на которые это учебное заведение могла претендовать по всем формальным критериям.

Благодаря титаническим усилиям М. Довнар-Запольского этот вопрос удалось решить положительно. 12 мая 1912 г. Киевский коммерческий институт получил статус государственного высшего учебного заведения с соответствующим уравнивание в правах выпускников этого института с выпускниками других вузов. Также его студенты приобретали права на пользование всевозможными льготами, которые имели студенты государственных вузов (льготный проезд на городском и железнодорожном транспорте, облегченные условия для перемещения в пределах империи и для выезда за границу, право на получение государственных стипендий и других субсидий и т.д.). 27 июня был утвержден новый устав университета.

Однако новый статус института, имел и отрицательные стороны. Прежде всего, устанавливался более жесткий контроль со стороны государственных учреждений за его деятельностью. Так, из состава Учебного комитета пришлось вывести ряд лиц, считавшихся властями «неблагополучными» [5]. Еще одним фактором усиления контроля со стороны государства в результате введения нового устава стало ограничение перечня лиц, которые могли поступать в институт. В частности, были введены на прием лиц еврейского происхождения, а также усиливалась проверка абитуриентов на предмет лояльности к властям и т.д.). Кроме того для студентов института стало обязательным ношение униформы, что также способствовало более жесткому контролю со стороны правоохранительных органов.

Эти изменения вызвали резкое недовольство со стороны определенной части студентов, особенно еврейского происхождения. Дело в том, что евреи составляли в Киевском коммерческом институте более половины от общего числа студентов. Одновременно с получением государственного статуса вводилась и 5 % квота на прием студентов-евреев. И хотя эта квота никогда не выдерживалась, и, доля студентов-евреев была значительно большей, М. Довнар-Запольского стали считать чуть ли не главным виновником сложившейся ситуации [6, с. 18].

Особенно трагично-переломным как для карьеры, да и для личной жизни М.В. Довнар-Запольского выдался 1917 год.. Вскоре после февральской революции возник конфликт директора с революционным студенческим комитетам Киевского Коммерческого института. Несмотря на то, что директор поддержал требования студентов об их включении в состав Ученого Совета института, он был обвинен в проведении консервативной политики и неспособности наладить диалог со студентами. Обвинения были переданы на рассмотрения Киевского Совета солдатских и рабочих депутатов. В результате в мае 1917 года М. Довнар-Запольский заявил об отставке с должности директора института [7, с. 16].

М. Довнар-Запольский, который при самодержавии имел репутацию вольнодумца и либерала, был обвиненный уже как преданный царскому режиму «реакционер». Киевский Совет депутатов, где преобладали левые силы, завел на историка дело о его сотрудничестве с царским режимом. Однако благодаря покровительству друзей и учеников в марте 1917 г., комиссия комиссаров признала отсутствие «состава преступления» и сняла с ученого все обвинения. Тем не менее, к работе в Киевском коммерческом институте М. Довнар-Запольский больше не вернулся.

Таким образом, киевский период явился важнейшим этапом в научной, педагогической и общественной деятельности М. В. Довнар-Запольского. Именно в этот период он стал одним из организаторов высшего экономического образования в Украине, создав и возглавив высшее учебное заведение нового типа – Киевский коммерческий институт.

Литература и источники:

1. Довнар-Запольский М.В. Новый тип высшего образования // Речь произнесенная в собрании киевского купеческого общества 23 мая 1907 г. Киев. 1907. С. 25-26.
2. Государственный архив г. Киева (далее – ГАК). Ф. 94, оп.4, д. 1, лл. 59–60.
3. Островитянов К.В. Думы о прошлом. М.: Наука. 1967. 315 с.
4. Михальченко С.И. Феодалная Россия и феодалная Литва в трудах М.В. Довнар-Запольского: Дисс. канд. ... ист. наук: 07.00.02. Моск. гос. пед. ин-т. М. 1990. 263 с.

5. ГАК. Ф. 153, оп. 8, д. 676, л. 7.

6. Полонская-Васіленка Н. Доўнар-Запольскі // Запісы беларускага Інстытута мастацтва і культуры. Н.Й.. 1953. Т. 2. С. 1-24.

7. Гануш А. Г., Кручок П. С. Мітрафан Доўнар-Запольскі. Мінск: Агенцтва Геронт А. 1995. 31 с.

УДК 37.015.3

Острога В. М., канд. историч. наук

Белорусский государственный технологический университет

ostroga.v@mauil.ru

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КУРСОВ В БЕЛАРУСИ В НАЧАЛЕ XX В.

Педагогические курсы, как тип учебных заведений для подготовки учителей начальных школ, на территории Виленского учебного округа начали возникать в начале XX в. Как отмечал директор народных училищ Минской губернии, «существующие семинарии не могут удовлетворить нужды в учителях, а открывать их в большом количестве нельзя: семинарии очень дорого стоят. Придется обратиться к более дешевому и более быстрому средству... и открывать педагогические курсы» [1, л.532]. Даже в 1914 г., когда в России работало 105 учительских семинарий, по подсчетам III Государственной Думы, подготовить они могли около 3 750 учителей, в то время как для заполнения школьной сети требовалось около 20 тысяч. Чтобы удовлетворить потребность в педагогических кадрах, необходимо было открыть до 600 семинарий, что совершенно не представлялось возможным. Приходилось искать более простые способы. 31 марта 1900 г. Министерство народного просвещения утвердило «Правила о педагогических курсах для подготовки учителей и учительниц» с целью «подготовить молодых людей, получивших низшее образование, к испытаниям на звание учителя народного училища и ознакомить теоретически и практически с постановкой и ведением начального обучения» [2, л. 13].

На учебу без экзаменов принимались молодые люди, достигшие 16-летнего возраста, с образованием не ниже за городское, уездное или духовное училище или иное учреждение, равное им по объему образования. Учитывая, что эти лица на момент поступления имели более высокую общеобразовательную подготовку, чем абитуриенты учительских семинарий, правление округа считала возможным подготовить необходимых специалистов за относительно короткое время. Срок обучения объявлялся годичным, обычно с 20 августа по 1 июня, а затем педагогический совет учебного заведения, при котором были организованы эти педагогические курсы, проводил экзамен на звание учителя народного училища. Курсисты, которые удовлетворительно выдерживали выпускные испытания, получали свидетельства на звание учителя народного училища или могли быть оставлены на повторное обучение на второй год.

Педагогические курсы содержались на средства казны, которая выделяла 1000 руб. Обучение объявлялось бесплатным, причем «недостаточным» (бедным) курсистам выдавалась помощь из сумм, которые выделялись в каждой губернии на общие нужды народного образования, но не выше чем 50 руб. в год на одного человека.

Учебные занятия курсистов делились на теоретические и практические. Теоретические состояли из повторения и усвоения сведений по общеобразовательным предметам (Закону Божьему, церковнославянскому и русскому языку, арифметике, геометрии, истории, географии, чистописанию и пению), изучения основ дидактики и методики начального обучения, ознакомления с учебными пособиями. К практическим занятиям относилось посещение уроков преподавателей 1 класса или младшего отделения двухклассного городского училища и

составление кратких отчетов-дневников. Курсисты должны были проводить пробные уроки по заранее составленным планам. Потом эти уроки на заседаниях преподавателей и обучающихся подробно разбирались.

Так, таблица недельных уроков для курсистов, разработанная в Мстиславском городском училище, на общеобразовательные предметы из 22 часов занятий отводила 10, остальные шли на методику арифметики (2), методику русского языка (2), дидактику (2), и 6 на практические занятия [3, л. 24]. Единых учебных программ не было: они составлялись местными педагогическими советами тех училищ, при которых открывались курсы, и утверждались попечителем округа.

Но срок обучения был слишком короткий, чтобы подготовить квалифицированных учителей начальной школы. Поэтому надежда будущих кандидатов на учительские должности по причине «недостаточного общего развития, а главным образом низкой подготовки к занятию учительской должности и необходимости хотя бы частичного усовершенствования» полностью не оправдывалась. Министерство интересовалось главным образом количественной стороной вопроса, мало внимания уделяя на качество подготовки.

Одногодичные педагогические курсы с момента их организации приобрели определенное распространение благодаря своей дешевизне и короткому сроку подготовки. Стипендии, которые выдавались слушателям этих курсов, привлекали многих лиц, которые в свое время были исключены из разных учебных учреждений. В 1907 г. в России количество курсов достигло 90. В Беларуси их было 5, и обучалось около 50 человек. 1900 г. курсы были открыты при Свентянском и Новогрудском, в 1902 – при Мстиславском, Могилевском и Витебском городских училищах [4, с. 69].

Вместе с тем, по сравнению с Россией, в Беларуси педагогические курсы не получили такой популярности и отличались незначительным количеством слушателей. Например, Витебские курсы за 5 лет своего существования подготовили только 63 учителей [5, с. 222]. Их пугала не только материальная бедность во время учебы, но и то, что при устройстве на работу выпускники педагогических курсов должны были еще раз сдавать экзамен: дополнительно инспекторы требовали давать пробные уроки.

Низкий уровень подготовки учителей начальной школы через одногодичную курсовую систему отчетливо проявилась на практике. Во время ревизий инспекторы выявляли все эти недостатки и докладывали о них в дирекции народных училищ. Например, инспектор Городокского уезда так характеризовал учителя Болецкого народного училища И.С. Шляхто: «поведения он хорошего, старательный, но малоразвит и при этом с новыми методами совершенно незнаком. Его необходимо вызвать на дополнительную подготовку» [6, л. 12]. Вопросы недостаточного профессионализма тех, кто окончил одногодичные педагогические курсы, поднимался в правлении Виленского учебного округа, дирекциях, на страницах некоторых периодических изданий.

29 июня 1907 г. министерство издало новые правила для организации педагогических курсов. Согласно им, срок обучения увеличился до двух лет. Организовывать курсы могло как Министерство просвещения, так и иные ведомства и частные лица, но с разрешения попечителя округа. Для будущих слушателей были повышены требования: начали практиковать вступительные экзамены – устные и письменные по русскому языку и математике. Государственные ассигнования на курсы увеличились до 4000 руб.

Как для одногодичных, так и для двухгодичных курсов единых планов и программ не было. В каждом образовательном учреждении, при котором открывались курсы, они разрабатывались, обсуждались на педагогических советах, а потом утверждались попечителем. В любом случае учебные планы и программы не сильно отличались и были сокращенным вариантом содержания образования учительских семинарий. Например, на Гомельских курсах, которые с 27 августа 1907 г. начали работать по новым правилам, в первый год на неделе проводилось 24 часа занятий, а на второй – 21. Учебная программа дополнялась теорией словесности, историей литературы, увеличивалось число часов на педагогику и дидактику, методику преподавания, отдельным предметом стало училищеведение, больше внимания на втором году обучения уделяли практической подготовке. В конце учебного года сдавались экзамены по тем предметам, по которым заканчивался курс, а по остальным – на другой год.

По ходатайству директора народных училищ Могилевской губернии 23 августа 1914 г. закрылись двухгодичные педагогические мужские курсы в Гомеле и вместо их открылись женские двухгодичные курсы при Чауском высшем начальном училище. На их содержание были направлены денежные средства в размере 4000 руб. В Беларуси это был первый опыт подобных курсов. Считалось, что женские педагогические курсы привлекут большее количество кандидатов на учительские должности [7, с. 518-519].

На педагогические курсы шире стали принимать лиц неправославного вероисповедания. Помощник попечителя Виленского учебного округа в 1908 г. в Могилевскую дирекцию народных училищ направил письмо, в котором возможными кандидатами назвал «лиц римско-католического вероисповедания русской (белорусов) и литовской национальности» [8, л. 55]. Социальный состав курсистов не менялся, как и раньше, учились в основном дети крестьян и мещан. Предоставляя свидетельство о бедности, практически все просили о выдаче денежной помощи. Те из курсистов, кто получал помощь и стипендию от казны, должны были после окончания обучения отработать в качестве учителей не менее двух лет. Таким образом, уже существующие постоянные одногодичные педагогические курсы, организованные при городских училищах в Свентянах, Новогрудке, Гомеле, Могилеве и Витебске, с 1907/08 учебного года были преобразованы в двухгодичные. Дополнительно они открывались еще в Гродно и Ковно. Наметился рост желающих поступить на учебу. Например, на педагогические курсы в Могилеве подали заявление 79 человек. Из них 34 человека окончили городское училище, 2 – уездное училище, и 43 – двухклассные школы церковного ведомства. Для всех абитуриентов были организованы проверочные испытания по русскому языку и арифметике, правда, приняли только выпускников городских училищ – 21 человека [9, с. 385].

В 1914 г. в Виленском учебном округе работало 7 педагогических курсов, среди слушателей которых были 261 мужчина и 94 женщины. По образовательному цензу – в основном те, кто до поступления окончил высшие начальные училища и четырехклассные женские училища. По происхождению – 258 были выходцами из крестьян, также были мещане и дворяне. Главным источником содержания курсов являлась государственная казна, которая отпустила 36 265 руб. Земства смогли выделить 2 495 руб. [10, с. 106].

Как показало время, курсы сыграли определенную роль в подготовке учительских кадров. Но их квалификация значительно отставала от выпускников учительских семинарий. Это объяснялось главным образом кратким сроком обучения (1 – 2 года), который не давал возможности расширить учебную программу, а также недостатком средств на организацию учебного процесса. Но в данной ситуации при остром недостатке специально подготовленных учителей педагогические курсы являлись учреждением не только желательным, но и необходимым.

Литература:

1. Национальный исторический архив Беларуси (НИАБ). Ф. 458, оп. 1, д. 490.
2. НИАБ. Ф. 2254, оп. 1, д. 266.
3. НИАБ. Ф. 2254, оп. 1, д. 266.
4. Лухверчык В.М. Сярэднія педагагічныя навучальныя ўстановы дарэвалюцыйнай Беларусі / Народная асветв. – 2002. -- № 1. – С. 67–71.
5. Местная хроника // Народное образование в Виленском учебном округе. – 1907. -- № 5 – 6. – С. 189–238.
6. НИАБ. Ф. 2507, оп. 1, д. 1375.
7. Женские педагогические курсы // Народное образование в Виленском учебном округе. – 1914. -- № 10. – С. 518-519.
8. НИАБ. Ф. 2254, оп. 1, д. 510.
9. Педагогические курсы при Могилевском городском училище // Народное образование в Виленском учебном округе. – 1907. -- № 10. – С. 385–386.
10. Отчет о состоянии учебных заведений и учреждений Виленского учебного округа за 1914 год. – Вильна: Тип. А.Г. Сыркина, 1914. – 787 с.

УДК: 35

Самойленко Л. Я. канд. наук з державного управління
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМИ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

Вітчизняне законодавство у сфері регулювання проходження державної служби, починаючи з 01.01.1994 р. по 01.05.2016 р., не узгоджувалось із сучасним рівнем суспільного розвитку, європейським засадам державної служби. Разом із тим, із прийняттям нової редакції Закону України «Про державну службу» не було охоплено всіх відносин державної служби, адже наголос був зроблений лише на службі в органах виконавчої влади та їх апараті. Необхідно зазначити, що правове регулювання проходження державної служби перебуває у постійному опрацюванні. За період незалежності України було сформовано широку нормативно-правову основу, що налічує близько тисячі документів.

Віддаючи належне, слід зазначити, що із прийняттям нової редакції Закону було враховано прогресивні напрацювання та позитивний досвід реформування в країнах ЄС відносин [1; 3]. Було прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів зокрема щодо забезпечення єдиних інструментів регулювання проходження державної служби. Проте цей процес не є завершеним. Так, з метою систематизації потребують прийняття Кодекс законів про державну службу, Кодекс етичної поведінки державних службовців, регіональних програм реформування державної служби,.

Аналіз сучасного стану державної служби свідчить про його сформованість за період незалежності України. Разом із тим, становлення України як демократичної, соціальної і правової держави в умовах євроінтеграції, здійснення адміністративної реформи визначає потребу підвищення дієвості системи державної служби, вдосконалення її проходження, зниження рівня корупції [2].

В Стратегії реформування державного управління в Україні на 2016-2020 рр. перелічено основні проблеми державної служби спричинені нехтуванням принципів прийняття на державну службу на основі здобутків, прозорості діяльності державних службовців, їх політичної нейтральності, низьким рівнем дисципліни, мотивації й відповідальності. У багатьох ЦОВ мала місце розбалансованість системи оплати праці, що обумовлювала нерівність в системі державного управління. Це призвело до високого рівня плинності кадрів й суб'єктивності щодо просування по службі. Також серед проблем відзначається гендерна нерівність. Так, чисельність жінок складає три чверті всіх державних службовців. Проте співвідношення щодо процесу прийняття управлінських рішень становить 13% – для жінок й 87% – для чоловіків [5].

Значної уваги потребує проблема суттєвого оновлення змісту діяльності кадрових служб органів влади щодо посилення їх ролі в управлінні персоналом. Необхідність удосконалення проходження державної служби обумовлена недостатньою її спроможністю виконувати державні зобов'язання перед суспільством у відповідності до Конституції України.

Більшість реформ, що проводились в Україні не були реалізовані саме через недостатнє врахування людського чинника, що, зазвичай, пов'язано з кадровим забезпеченням таких реформ. Будь-які спроби вдосконалення форм і методів державного управління у різних сферах суспільного життя без відповідного кадрового забезпечення із належними якістьми та властивостями у контексті вимог часу. У зв'язку з цим можна конкретизувати наступні пріоритетні завдання, зокрема: забезпечення високого рівня укомплектованості апарату органів вдали висококваліфікованими кадрами на центральному, регіональному і місцевому рівні, створення якісно нового кадрового корпусу системи державного управління, звільнення з державної служби недостатньо підготовлених осіб, розвитку у державних службовців сучасних

професійних рис, запровадження системи безперервного навчання та підвищення кваліфікації, розвитку самоорганізації, стимулювання якості й ефективності праці державних службовців, здійснення планування і реалізації кар'єри, забезпечення тісного взаємозв'язку наукових досліджень з практичними потребами органів влади, підвищення престижності державної служби.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державну службу» № 889 від 10.12.2015 р. // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 4. – ст. 43.
2. Менеджмент в системі органів державної влади та місцевого самоврядування : [навчальний посібник] / О. М. Кондрашов, О. І. Дацій, І. О. Драган. – К. : ТОВ «ДКС центр». – 2013. – 366 с.
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / Ред. кол.: К. О. Ващенко, І. Б. Коліушко, В. П. Тимощук та ін. – К.: ФОП Москаленко О. М. – 2017. – 796 с.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» № 227-р від 18.03.2015 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-p>.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про деякі питання реформування державного управління України» № 747-р від 24.06.2016 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80>.

УДК 94(476):323.1

Райченко А. А., канд. ист. наук

Белорусский государственный технологический университет

raichonak@belstu.by

ПРОБЛЕММА БЕЛОРУССКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В 20-Е ГГ. XX В.

Проблема существования белорусского государственности после образования СССР до сегодняшнего момента не получила достаточного объяснения в национальной исторической науке. После изменения исторической парадигмы в конце 80-х - начале 90-х годов возникла несколько направлений в исследовании проблемы белорусского государственности, каждым из которых делались попытки выработать определенный методологический фундамент для своей концепции, но эти попытки, на наш взгляд, нельзя считать удачными. Особые трудности возникают при толковании статуса БССР в составе СССР [1]. Если советская историческая школа однозначно утверждала, что БССР - это полностью независимое государство, которое добровольно вошла в СССР и, несмотря на передачу определенных полномочий центральному руководству, сохраняла все признаки государственного суверенитета, то их оппоненты вообще не были склонны рассматривать БССР в качестве государственного образования. Кажется, и то, и другое является преувеличением. Разумеется, полным суверенитетом БССР не обладала, но нельзя отрицать и тот факт, что после распада СССР получить и закрепить независимость смогли только те страны, которые на момент распада имели статус союзной республики.

Нет смысла пересказывать обстоятельства образования СССР, поскольку они получили существенное освещение в исторической науке. Довольно основательно проанализированы концепции В. Ленина и И. Сталина, но эта дискуссия интересует нас в той мере, в какой она повлияла на дальнейшее развитие белорусского государственности.

Надо отметить, что по данному вопросу в свое время в высших партийных кругах определились глубокие разногласия. Одни хотели включить Беларусь, Украину и Закавказскую федерацию непосредственно в РСФСР на правах автономных республик. Вторые, сторонники крайней централизации, выступали за слияние всех республик в "Российскую Советскую

Республику", отказывая федерацию вообще, по сути, пропагандируя единую и неделимую Россию, но уже советскую. С другой стороны, существовали партийные лидеры (преимущественно национальные), которые высказывались за более свободную федеративное государство, в которой даже автономные республики имели бы союзный статус. И. Сталин составил проект, который отражал позицию первых двух групп. Понятно, что республики восприняли этот план без энтузиазма. Партийные руководители Беларуси и Украины не выступили открыто против, но встретили его более чем сдержанно. Азербайджан и Армения поддержали, а вот Грузия резко высказалась против.

Дело изменилось лишь после того, как в дело вмешался В. Ленин. В отличие от И. Сталина, В. Ленин считал, что игнорирование национального вопроса может значительно затруднить положение Советской власти. На его взгляд, было очень важно не давать оснований «самостийникам», не уничтожат их независимость, а, наоборот, создать "новый этаж равноправных республик" [2].

Определенную пассивность руководства БССР при образовании СССР можно объяснить тем, что оно и к образованию СССР не было самостоятельным и подчинялась жесткой партийной дисциплине, кроме этого победа проекта В. Ленина была и их победой, поскольку принятие проекта И. Сталина оставалось до последнего момента совершенно реальной вещью.

Наверное, можно считать совершенно истинным и то, что среди задач, которые выдвигались руководством БССР, на первом месте стояла не закрепление суверенитета, а собиране или, точнее, возвращение в состав БССР белорусских этнографических земель.

Белорусское руководство, начиная со второго провозглашения ССРБ, делала попытки вернуть восточные территории. Приведенная постановление начала новый этап на этом направлении, который в конце концов увенчалась успехом.

Здесь следует отметить, что хотя инициатива и исходила из Беларуси, решение данной проблемы было полностью в руках центрального руководства, что и предопределило непоследовательность конкретных шагов при укрупнении территории республики. В итоге так и не удалось вернуть три уезды Витебской губернии (Велижский, Невельский и Себежский), то же самое касается и белорусского части Смоленской губернии (уезды, присоединенные к ней, ранее входивших в Могилевскую губернию). Руководство СССР при решении данного вопроса исходила не столько из этнографических, сколько из экономических соображений, связанных с хозяйственным районирование СССР.

Несмотря на это, укрупнение Беларуси можно считать победой белорусских коммунистов, которым удалось переломить сопротивление губернских властей и убедить центральное руководство в политической и экономической целесообразности укрупнения. Фактически с этого времени БССР могла претендовать на роль единственного белорусского центра, что на фоне ухудшения положения белорусов в Польше выглядела вполне естественно. Кроме того, белорусское руководство не оставляло попыток по возврату восточных территорий.

Второе укрупнение (1926 г.) для белорусского руководства было не таким успешным. С 9 уездов, на которые претендовала Беларусь, были возвращены только два, и на этом центральное руководство окончательно решила закрыть вопрос. Такое решение по сути было политическим и исходила из того минимума, который мог бы удовлетворить заинтересованные стороны [3].

В общем упомянутый время характеризуется противоречивыми тенденциями в развитии белорусского национального движения. С одной стороны, наблюдается сближение части национально-демократического направления с представителями советской ориентации, а с другой - происходит окончательный разрыв коммунистов с той частью национал-демократизма, с которой не удалось договориться, что в свою очередь, привело к постепенной дискредитации национальной идеи в БССР.

Надо отметить, что в этом процессе наблюдались определенные колебания. Так в заявлении представителя Беларуси на X Всероссийском съезде Советов А. Червякова в декабре 1922 г. представители Белорусского Совета прямо зачислялись в предатели белорусского народа [4], а уже в следующем году для представителей эмиграции, которые не выступали с оружием в руках против советской власти, объявляется широкая амнистия.

Кроме того, к противоречиям можно отнести и тот факт, что потеря значительной части суверенитета после создания СССР не привела к свертыванию национально-государственного строительства в данный период в БССР, более того, осуществление политики белорусизации в упомянутый время привело к подъему белорусского культуры и сплочения белорусских сил на советской основе.

Таким образом, подводя вышесказанное, можно отметить, что воплощение белорусского национальной идеи произошло не в полном объеме. Это обуславливалось и относительной слабостью национально-демократического течения белорусского движения, и своеобразным пониманием проблем государственности среди белорусских коммунистов, которые были подвержены ставит на первый план классовые, а не национальные вопросы. С другой стороны, культурная составляющая национальной идеи была реализована почти в полном объеме. Это и открытие белорусских школ, и создание системы высшего образования, и поддержка белорусского культуры со стороны государства, и много другое, что получила обобщающую название - белорусизация. В каком-то смысле это дезориентировало представителей белорусского движения как национально-демократического, так и советского лагеря, что, в свою очередь, с установлением в СССР тоталитарного режима привело к тому, что их стали рассматривать в качестве врагов власти, а потом именно на них пришелся главный удар сталинских репрессий в Беларуси.

Литература

1. Крутолевич В.А. Юхо. И. А. История государства и права Беларуси (1917–1945 гг.). Мн., 1998. С.132
2. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 45, С. 211-213.
3. Хомич С. Основные этапы формирования территории БССР (1918-1926) // Белорусский исторический обзор. Т. 7. Сш. 2. С. 362.
4. По воле народа: Из истории Суда БССР и создания КПБ: Документы и материалы. М.: Беларусь, 1987. С.203.

УДК К 322(477)

Овчаренко А. О., канд. політ. наук

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького
kafpolit@ukr.net

АВТОКЕФАЛІЯ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ

Війни і кризи, конфесійні конфлікти, епідемії показують, що в глобалізованому світі більше немає пристановищ для стабільності.

Безпека – це основна потреба людини. Забезпечення цього в контексті повної політики безпеки для населення є основною функцією сучасної держави.

Безпека не є статичним станом, а являє собою певну конструкцію, що схильна до динамічних змін, які необхідно постійно обговорювати і аналізувати політично.

Все починається з питання про найбільш нагальні загрози безпеці: чи є вони погрозами для здоров'я, економічними проблемами, транснаціональним тероризмом, агресією, зміною клімату або, можливо, неконтрольованими фінансово-економічними структурами, які можуть перешкоджати соціально-економічній стабільності цілих суспільств? Кожна відповідь заснована в кінцевому рахунку на суб'єктивних оцінках, які можуть сильно варіюватися в залежності від географічної, політичної, соціальної або релігійно-культурної перспективи.

Конфронтація із загрозами безпеці принципово важлива, тому що інструменти, розгорнуті для запобігання загрози, також мають свої наслідки в самих різних областях і

рівнях: в якій мірі на національному рівні можна обмежити громадянські права людини в ході боротьби з тероризмом, не завдаючи шкоди принципам свободи і демократії? За яких умов і для яких цілей можливий міжнародний військовий підхід до таких організацій, як Ісламська держава в Сирії та Іраку, без подальшого розпалювання війни і насильства в регіоні? Як можна вирішити проблеми, пов'язані з релігійною безпекою?

Питання безпеки зазвичай призводять до ситуацій, пов'язаних з дилемою, в яких важливо збалансувати ризики, щоб максимально мінімізувати негативні побічні ефекти і досягти максимально можливого консенсусу між учасниками в спільних діях. Чіткі відповіді зустрічаються рідко, особливо в плюралістичних і демократичних суспільствах.

Релігія вважається важливою основою національної ідентичності. Сьогодні у всьому світі налічується близько 300 мільйонів православних християн – в три рази менше католиків. Історично Константинопольський Патріарх (Стамбул) вважається усіма православними патріархами як *Primus inter pares* (Перший серед рівних). Але Московський Патріархат вважає це простою формальністю, оскільки сьогодні російський Патріархат є найбільшим серед усіх православних церков.

Їх можна розділити на два напрямки: про-грецький (Константинополь, Олександрія, Єрусалим, Кіпр, Греція, Албанія) і проросійський (Антіохія, Грузія, Сербія, Болгарія, Польща і Чеська Республіка – Словаччина). Румунська Православна Церква не зовсім про-грецька, але і проросійськи, вона тільки ситуаційна та декларативна. Українська церква знаходиться в російській сфері впливу протягом трьох століть. І Константинополь, і Москва вважають Україну своєю власною канонічною територією. Але християнство прийшло з Константинополя до Києва, який протягом 700 років підпорядковувався Церкві-Матері, патріархату Константинополя. У 1686 році через історичні обставини митрополит Київський був підпорядкований Московському Патріархату неканонічним чином [1].

Автокефальна церква – закономірний розвиток незалежної держави. Автокефалія походить від священних канонів, прийнятих на Четвертому Вселенському Соборі, які вимагають, щоб управління церковними справами відповідало прийнятим політичним і громадянським формам (правило 17) [2].

Автокефальні церкви мають свою внутрішню структуру, ієрархію, незалежну від інших місцевих церков, їх власні місцеві звичаї і релігійні обряди, а також їх власне законодавство і церковну судову систему.

Як концепція, автокефалія була невідома в ранній церкві, але з практичної точки зору еволюціонувала з часом. Історичні і канонічні записи показують широкий спектр методів, в яких автокефальний статус може бути досягнутий належним чином. Звичайна і традиційна процедура полягає в тому, що нова автокефальна церква офіційно визнається спочатку церквою, до якої вона належала, а потім вже усіма іншими православними церквами. Перш за все, згода Константинополя як «першої» Церкви Православ'я має важливе значення, без якого пояснення автокефальної церкви виявляється на небезпечному ґрунті.

Церкви Риму, Константинополя, Олександрії та Антіохії є одними з найбільш шанованих в силу їх почесного статусу. У деяких випадках церкви просто проголошували себе автокефальними. Таким чином, 1448 року Церква Росії оголосила себе незалежною від Константинополя і піднесла Предстоятеля до Патріарха в 1589 році. Церкви Греції (1833), Румунії (1865) та Албанії (1922) зробили те ж саме, але повинні були чекати від п'ятнадцяти до двадцяти років для офіційного підтвердження цього кроку Константинополем. Автокефалія церкви Грузії (спочатку надана Антіохії в п'ятому столітті) була скасована російською владою в 1811 році після анексії країни царською Росією і фактично відновлена в 1917 році.

У свою чергу, інші церкви були в основному автокефальними через урядове рішення. До них відносяться Сербська церква, яка де-факто мала статус автокефалії з 1832 року, але була підтверджена Константинопольською церквою в 1879 році, і Болгарія, яка була оголошена незалежною за вказівкою султана. В результаті відбулося канонічне порушення, яке було засуджено в 1872 році на раді в Єрусалимі (через засудження філетизму) і остаточно відрегульовано в 1945 році.

Крім того, автокефалію можна також отримати Вселенським Собором. Це відноситься і до Церкви Кіпру (на Третньому Вселенському Соборі в Ефесі в 431 р.) і Єрусалимська церква,

яка в 692 році була зведена в патріархат Труллановським Синодом (Quinisext) і отримала першість над дезидератами єпископа Кесарійського.

Нарешті, існує можливість передачі автокефального статусу від материнської церкви до дочірньої. Таким чином, в 466 році єпископ Мцхета був призиваний до католикозу Картлі, що зробило Церкву Грузії незалежною від Антіохійської церкви, а в 1970 році Православна Церква Америки була заснована Церквою Росії (але формально не визнана багатьма іншими незалежними церквами) [3].

У цілому, автокефальний рух має на меті подолання внутрішніх конфліктів і сприяння діалогу. Але це залишається ідеалом. У сучасну епоху і з появою національних держав автокефалія стала політичним аргументом захисту національних інтересів. Політизація релігії в Україні та Східній Європі в цілому як і раніше залишається феноменом, який не можна ігнорувати.

Література:

1. Полонська-Василенко Н. Історичні підвалини УАПЦ. Мюнхен, 1964.
2. Правила Четвертого Вселенського Собора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sedmitza.ru/lib/text/435474/>
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://orthodoxwiki.org/Autocephaly>

УДК 340.113+340.115

Макарчук В. В., канд. юрид. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

vitosvolff@rambler.ru

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННІ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ СТАТУС»

Очевидно, що за історію свого існування людство виробило значну кількість способів, прийомів, засобів пізнання, деякі з них трансформувались у наукові методи та методики. У зв'язку з цим перед кожним вченим постає питання вибору прийому, способу, засобу, методу чи методики в конкретному випадку та поєднання всіх цих інструментів пізнання в єдину несуперечливу систему здобуття істинного знання [1, с. 12].

Зрозумілим є також і те, що застосування широкого кола методів дослідження сприяє більш поглибленому вивченню сутності поняття правового статусу, однак не виходячи за межі предмету теорії та історії держави і права.

За час існування юридичної науки було розроблено низку підходів та універсальних методів, за допомогою яких вчені з'ясовують закономірності виникнення та розвитку правових явищ, взаємозв'язки між ними, прогнозують їх подальший розвиток.

Кожне виявлення правосуб'єктності особи, зокрема, форми його об'єктивізації, вимагає для свого дослідження відповідні підходи, способи та засоби здійснення. Методологічний інструментарій може бути найрізноманітнішим, варіюючись від традиційного до інноваційного. Вирішення питань, що стосуються поняття правовий статус і його співвідношення загалом із юридичним становищем, є похідним від вирішення проблем праворозуміння та визначення самого поняття правовий статус. Від того, на яких методологічних позиціях знаходиться дослідник, дотримується він позитивістських поглядів або вирішує проблему з позицій природного права, в повній мірі залежить і його уявлення про цю теоретико-правову категорію.

У доктринальних та академічних колах, на сторінках наукових видань, на науково-практичних конференціях, симпозіумах спостерігається активність у наукових дискусіях щодо ефективності тих чи інших підходів до наукового осягнення правової реальності. Власне поняття методології правових досліджень та її функцій розглядається досить суперечливо. Одні

автори ототожнюють методологію з загальнотеоретичними проблемами будь-якої науки, інші – з філософією, діалектикою, історичним матеріалізмом. Деякі науковці вважають методологію окремою наукою зі своєю теорією та предметом дослідження [2, с. 116].

Невизначеність у методологічній сутності зумовлює зниження темпів наукових відкриттів у праві загалом та історично-правовій науці зокрема.

Дослідження правового статусу сучасною історично-правовою наукою зумовлює зміну праворозуміння як сукупності принципів, на яких базуються структурні елементи правосуб'єктності, в тому числі й правового статусу. Незаперечним є той факт, що в масовій суспільній свідомості України продовжують домінувати уявлення про правовий статус як запоруку політичного та панівного становища, наявність інструментів примусу відносно інших соціальних прошарків чи іншої частини суспільства [3, с. 29].

Визнання людини найвищою соціальною цінністю обумовлює необхідність урахування її участі в процесах реалізації своїх прав та виконання обов'язків. Відповідно, змістом правового статусу має стати переорієнтація сучасного розуміння цього явища із соціоцентричного на антропоцентричний підхід. Актуальним на сьогодні є інтегральний підхід до розуміння правового статусу. Його суть зводиться до наступного: правовий статус є цілісним багатоаспектним явищем і не може досліджуватись на основі одного методу [4, с. 5–7].

Антропологічний (персональний) підхід є методологічною основою для проведення наукових досліджень і впровадження сучасної вітчизняної методики розуміння правового статусу, шлях позбавлення науки від крайнощів догматизму і однобічного коментування цього суспільного прошарку.

Тривалий час у теорії права існувало два методологічні підходи до дослідження природи правового статусу, які ґрунтувалися на виключно однобічному їх розумінні. Перший з них полягає у прихильності до проголошеного у середньовіччі підпорядкування індивіда державі, ототожнення права й закону, аналізі поведінки індивіда в повній залежності від державної волі, що зводить правовий статус до сукупності обов'язків індивіда перед державою. Діючі норми права розглядалися як непорушна догма, а поведінка індивідів зводилася до підпорядкування їх інтересам держави. Такий підхід залишає поза увагою розгляд поведінки індивіда з позиції реалізації ним своїх суб'єктивних прав, в яких втілюється в життя особиста зацікавленість, справедливість та гуманність. Наслідком цього є недооцінка соціальної сутності індивіда в середньовічному суспільстві.

Інший підхід, що полягає у зведенні правового статусу виключно до природних прав людини та обґрунтуванні необов'язковості їх підпорядкування волі держави через відображення у праві, що дозволяє стверджувати про наявність особистої свободи або запереченні чи недооцінці впливу державної влади на правовий статус особи [5, с. 117-118].

Отже, на теперішній час дослідження правового статусу, з нашого погляду, має велику потребу, оскільки дуже важливим є побудова історично-правової моделі формування української державності доби середньовіччя, а вже потім – позитивним досвідом який може бути використаний у сучасному державотворчому процесі, для його втілення в реальне життя. Розвиток науки сучасної незалежної України вимагає комплексного історично-правового та теоретичного забезпечення, що дає можливість моделювати державно-правові процеси середньовіччя для сьогодення й передбачати результати державно-правової діяльності.

Література:

1. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 21 с.
2. Керимов Д. А. *Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) : монография.* Москва: Аванта+, 2001. 322 с.
3. Козюбра М. *Право як явище культури. Право та культура: теорія і практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-16 травня 1997 р. Київ, 1997. С. 27–31*
4. Поляков А. В. *Коммуникативная концепция права (проблемы генезиса и теоретико-правового обоснования) : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 Санкт-Петербург, 2002. 517 с.*

5. Пархоменко Н. М. *Методологічні підходи до дослідження історико-правових явищ. Правова держава. Одеса, 2005. Вип. 16. С. 115–121.*

УДК: 338.439

Мельник О. Г., канд. юрид. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗРОСТАННЯ РОЛІ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ УПРАВЛІННЯ ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Одним із пріоритетних напрямів реалізації реформи місцевого самоврядування варто вважати поліпшення якості муніципальних послуг, що надаються мешканцям територіальних громад. Також мова йде про поступове вирішення проблем місцевого розвитку, особливе місце серед яких займає саме питання управління твердими побутовими відходами. Важливість та актуальність даного питання визначена досить гострою ситуацією, яка склалася у сфері управління твердими побутовими відходами в Україні.

В межах реформи децентралізації влади в Україні, об'єднані територіальні громади створюють дієву систему управління відходами за європейськими стандартами, що зосереджено на економіку замкненого циклу. Це, в першу чергу, вимога сучасності, що також відповідає зобов'язанням України в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та впровадженням директив ЄС у сфері утилізації та переробки відходів.

Досліджуючи дане питання важливо згадати про Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року [1]. Головними завданнями даної стратегії варто відзначити:

- узгоджені дії центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо запровадження та вдосконалення державної політики у сфері управління відходами, в тому числі побутовими;
- підготовка та реалізація загальнодержавного та регіональних сучасних планів управління відходами;
- адаптація та гармонізація національного законодавства до європейських норм;
- спостереження та аналіз існуючого стану виконання заходів Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року та багато іншого.

Поки що ситуація незадовільна, адже відповідно до цієї ж Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року., в Україні функціонує 460 міст, близько 500 районів, 885 селищ міського типу і 28388 сіл, органи місцевого самоврядування яких повністю відповідають за організацію надання послуг з поводження із твердими побутовими відходами. Обсяги утворення твердих побутових відходів в Україні у 2016 році становили близько 11 млн. тонн (це без урахування тимчасово окупованих територій, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя). Навіть враховуючи, що за останні 20 років чисельність населення України постійно скорочується, обсяги утворення побутових відходів тільки збільшуються. Показник утворення відходів в Україні в середньому становить 250-300 кілограмів на рік на людину і має постійну тенденцію до зростання [1].

Науковці, які аналізували витрати державного та місцевих бюджетів на переробку та повторне використання відходів говорять про постійне зменшення інвестиційної участі держави та територіальних громад у процесах ефективного управління побутовими відходами. Це значить, що для розвитку сучасної індустрії утилізації відходів, впровадження сучасних діючих технологій, будівництва сміттєпереробних заводів не достатньо фінансування за рахунок державного та місцевих бюджетів, мова йде про суттєве фінансове вливання значними обсягами як національних, так й іноземних приватних інвестицій [2, С.11]. Саме встановлення розумного співвідношення між державним і місцевими бюджетами та іноземними інвестиціями є, безперечно, важливим елементом бюджетної політики як на рівні держави, так і на рівні місцевого управління, особливо що стосується питань децентралізації в Україні. В цьому

розумінні варто погодитись з думкою науковців про те, що пошуки вирішення цього питання потрібно шукати не лише враховуючи рівень фактичної ефективності господарств та окремих територій адміністративного управління, а й варто враховувати демографічний, соціальний, екологічний стан відповідних територій, що суттєво визначає розмір витратної частини бюджету [3].

Не дивно що роль місцевої влади зростає у зв'язку з поглибленням децентралізації в питаннях управління побутовими відходами але нарощування фінансових можливостей територіальних громад в частині реалізації проектів утилізації відходів у нинішніх економічних умовах є досить проблематичними при збереженні існуючого середовища функціонування місцевого самоврядування [4]. Необхідна трансформація системи відносин територіальних громад з суб'єктами підприємницької діяльності, в тому числі в частині переробки та повторного використання відходів, а також сучасної утилізації відходів за європейськими стандартами.

Належне управління твердими побутовими відходами вимагає надзвичайно складної системи, що включає

- ефективну схему збору,
- правильну діючу систему сортування сміття,
- активну участь громадян і приватних підприємств,
- належну інфраструктуру, що була б адаптована до конкретного складу відходів,
- наявність належного фінансування для забезпечення всього сказаного вище та багато іншого [4].

Держави, які вже розробили ефективні системи управління муніципальними відходами, в цілому, працюють ефективніше в напрямку загального управління відходами, в тому числі досягнення необхідних цілей утилізації, переважно, завдяки активності та дієвості місцевої влади та громади.

Для ефективного розвитку держави в сучасних умовах, необхідне виконання цілого переліку умов, однією з яких є саме розвиток регіонів, а забезпечення ефективного надання послуг населенню, зазвичай залежить саме від регіональної влади. Тому ми маємо зрозуміти що важливо вдосконалювати проведення необхідних адміністративно-територіальних та регіональних реформ, запровадженням ефективного соціального діалогу між центром і регіонами, враховуючи вже існуючі європейські моделі децентралізації. А для виконання вимог ЄС щодо управління та ефективної утилізації твердих побутових відходів, в Україні повинні створюватись сучасні системи їх роздільного збирання та використання або знищення, що теж має бути екологічним та енергоефективним.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 820-р від 8 листопада 2017 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>
2. Голян, В. А.; Рудинець, М. В.; Рошкевич, В. Ф. Інвестування проектів переробки відходів в умовах децентралізації: сучасний стан та пріоритети. *Інвестиції: практика та досвід*, 2018, 9: 6-12.
3. Гвазава, Н. Г. Формування місцевих бюджетів: проблеми та перспективи. *Державне будівництво*, 2009, 2. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/5/04.pdf>
4. Мельник О.Г. Європейський досвід утилізації сміття як необхідна інновація в управлінні відходами в Україні. Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України. Міжнародна науково-практична конференція: збірник тез. м. Київ, Україна, 16 травня 2019 року. Київ, НУБіП. 2019.

УДК 94–043.86

Шумский И. И., канд. ист. наук

Белорусский государственный университет

szumski@rambler.ru

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ТЕОРИИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМА

Теория неоконсерватизма продолжает развиваться и исследоваться в современных условиях. Данную тему активно изучают историки, философы, социологи, выделяя различные аспекты применения идей неоконсерваторов. Актуальными проблемами в условиях реформы высшей школы становятся идеи приверженности традиционным ценностям при воспитании и обучении молодежи, а также рассуждения о возможности адаптации неоконсерватизма к системе образования. Тенденции неоконсерватизма в образовании нашли свое отражение в ряде публикаций материалов научно-методических и учебно-методических конференций.

Традиционно считается, что образование – это та отрасль, где консерватизм является сущностной характеристикой. Консерватизм в системе образования выражается в определенной приверженности традиционным нормам, ценностям и порядкам. Если за главную ценность принимается сохранение традиций общества и его институтов, то неоконсерватизм предполагает адаптацию его идей к потребностям общества и современной действительности [1].

Принятые оценки консерватизма в системе образования на практике представляются по-разному. Скептики считают, что консерватизм в педагогических теориях – это отсутствие инновационных методов, приемов, технологий, косность руководства или большинства преподавателей, неспособность следовать за прогрессом, за потребностями определенного времени. Большинство ученых предполагает, что тенденции консерватизма в высшей школе позволят сохранить качество образования, опираясь на традиционные принципы обучения и воспитания молодежи.

Необходимо отметить, что для теоретиков неоконсерватизма характерно противопоставление равенства свободе. Отвергая социальное и имущественное равенство, они принимают только равенство возможностей. Резкой критике теория неоконсерватизма подвергает предоставление отдельным социальным, расовым, этническим и прочим группам и меньшинствам определенных квот при поступлении в высшие учебные заведения [2]. Исторические факты дают основания утверждать, что именно неоконсерваторы на практике осуществили ряд конструктивных мероприятий для снижения напряжения в обществе, вызванного национальными противоречиями. Среди практических шагов неоконсерваторов, ориентированных на решение проблем этнорасовых и этнонациональных групп, особое место занимает программа «Развитие предпринимательской деятельности меньшинств» реализованная администрацией Р. Рейгана в Соединенных Штатах Америки.

Установка на навязывание статистических условий при поступлении в учебные заведения, исходя из критериев расы или социального происхождения, представляет угрозу индивидуальным правам, основывающимся на принципе справедливости и беспристрастности во имя публично санкционированных прав [3]. Детальное изучение публикаций ведущих теоретиков неоконсервативной концепции позволило сделать вывод, что неоконсервативная традиция не нуждалась в разработке проблем развития образования. Теоретики периодически поднимали данные проблемы только лишь в ракурсе справедливого доступа к образованию и дополнительному образованию взрослых с целью повышения их личной конкурентоспособности на рынке труда.

Проблемы развития системы образования, которые поднимаются на государственном уровне – это особенность стран Третьего мира, которые вынуждены постоянно совершенствовать национальную систему образования, подтягивая ее к неким мифическим западным стандартам. Отстающие в своем развитии страны демонстративно стремятся доказать качество своих образовательных услуг с целью получения дополнительной прибыли, дохода в

государственный бюджет. Академическая мобильность, экспорт образовательных услуг, экспорт наукоемкой продукции университетских центров для стран Третьего мира рассматривается как источник серьезных бюджетных поступлений.

Мировыми лидерами по экспорту образовательных услуг является США, Великобритания и Франция. Согласно официальной статистике, количество иностранных студентов в год, которые обучаются в США – 535 000, в Великобритании – 340 000, во Франции – 278 000 [4, С. 195]. Динамика роста экспорта также впечатляет. Например, во Франции за последние десять лет число студентов-иностранцев увеличилось на 75 % [5, С. 195]. Анализируя успех лидеров по экспорту образовательных услуг, можно сделать вывод, что ведущие вузы мира вкладывают серьезные ресурсы в популяризацию университетских центров. Размещая информацию в сети Интернет и других средствах массовой информации, они формируют имидж престижных учреждений, дающих образование высокого качества, всегда востребованного на рынке труда. Данная позиция позволяет крупнейшим университетам осуществлять политику дорогого и труднодоступного образования со стабильным высоким конкурсом поступления.

Особой проблемой для детального изучения специалистов является дополнительное образование взрослых, которое в западном обществе стало важным регулятором экономического развития. Система непрерывного образования – часть государственной политики ведущих стран Запада, которая создает такие условия на рынке труда, когда компетенции личности становятся ее капиталом. Первоначально неоконсерваторами была реализована масштабная переподготовка наемной рабочей силы как общегосударственная программа на базе университетов и колледжей. Однако постепенно сформировалась система, когда специалист самостоятельно стремится к личностному росту, который открывает ему перспективы продвижений по карьерной лестнице. При внедрении концепции образования взрослых были изучены и детально проработаны вопросы мотивации личности при дополнительном профессиональном образовании, что позволило получить реальные результаты на рынке труда.

Таким образом, изучение возможности применения тенденций неоконсервативной теории в образовании позволит усовершенствовать на практике как педагогический процесс, так и процесс реформирования современной образовательной среды. Неоконсервативные идеи дают возможность шире использовать компетентностный подход в организации и оценке качества образования, а также подготовке кадров по программам дополнительного образования взрослых.

Литература

1. Повилайтис, А. С. Неоконсерватизм в системе российского высшего образования: назревшая необходимость или шаг назад / А. С. Повилайтис // Основные направления обеспечения качества высшего и среднего профессионального образования на современном этапе: материалы XXI Межрегиональной учебно-методической конференции / отв. ред. А. С. Оправин. – Архангельск: Изд-во Северного государственного медицинского университета, 2016.
2. Новейшие течения современной американской правой и консервативной общественно-политической мысли // Неоконсерваторы и «новые правые» в 80-е годы. – М, 1986. – С. 213–219.
3. Glazer, N. Affirmative discrimination / N. Glazer. – New York, 1975. – 130 p.
4. Васильева, О. А. Проблемы адаптации иностранных студентов во французских учреждениях образования / О. А. Васильева // Высшая школа: проблемы и перспективы: материалы 13-й Междунар. науч.-метод. конф., Минск, 20 февр. 2018 г. В 3 ч. Ч. 3. – Минск: РИВШ, 2018. – С. 195–197.
5. Таж же.

УДК 930

Карпусь Д. О., канд. іст. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

karpusdmitro@ukr.net

БАЧЕННЯ П.П. СМІРНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В МОСКОВСЬКІЙ ДЕРЖАВІ КІНЦЯ XVI ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ

П. П. Смірнов дослідив в своїй магістерській дисертації “Города Московского государства в первой половине XVII в.” процеси, що відбувалися в містах Московської держави. Автор дослідження залишаючись вірним традиціям київської школи економічної історії вивчає переважно питання соціально-економічного розвитку міст. В контексті вивчення розвитку економічної кризи найбільш цікавим є розділ дисертації П. П. Смірнова в якому він вивчає кількість та рух посадського населення міст Московської держави. Переважно від активності та кількості цієї верстви населення залежав розвиток ремесла та торгівлі в російських містах. Дотримуючись принципу важливої ролі географічного фактору а також враховуючи регіональні особливості різних територій держави вчений поділяє всі російські міста за географічним принципом на кілька великих груп. Першим він розглядає, найбільш уражений кризою північно-західний регіон держави. Це переважно міста Новгородської та Псковської земель. Масштаби кризи в цьому регіоні справді вражають: від першої половини XVI до 20-тих років XVII століття кількість посадських дворів у Пскові зменшилась на 87,5 %, аналогічний показник для інших міст Псковського краю становить більше 90 %. Не краща ситуація і в Новгороді, П. П. Смірнов наголошує, що негативні явища в економічному житті міста найбільш динамічно розвиваються починаючи з другої половини XVI століття і до 1646 року 86 % Новгородського посаду зникає, на 81 % в середньому зменшується посад в інших містах Новгородської землі³.

Досить значно зменшується кількість посадського населення в містах так званої литовської окраїни Московської держави: Великих Луках, Вязьмі, Торопці⁴. Катастрофічною також була ситуація в Сіверських містах, зокрема, зовсім зникає в “Смуту” мирне населення в Путивлі та Рильську⁵.

Криза завдала шкоди також містам південного кордону Московської держави. Хоча в частині міст цього регіону в першій половині XVII століття кількість посадського населення збільшується, порівняно з XVI століттям цей показник є негативним для всіх міст. Однак вчений відзначав що кризові явища на півдні держави були менш інтенсивними аніж на її заході, якщо на заході в середньому від XVI до середини XVII століття посад зменшився на 67,7 % то на півдні на 36,9%⁶. Тобто вчений мав всі підстави стверджувати, що в цьому регіоні криза мала відносно поміркований характер. Не завдала вона значної шкоди і містам так званого “Казанського дворца”, що лежали на берегах Волги. В містах цього регіону відбулося навіть значне збільшення кількості населення за часів “Смути”. Однак це не дало імпульсу для розвитку міст. До середини XVII століття міський посад зменшується і в цьому регіоні⁷.

³ Смирнов П. П. Города Московского государства в первой половине XVII в. – К., 1919. – Т. 1. – В. 2. – С. 15 – 24.

⁴ Там само – С. 25 – 27.

⁵ Там само – С. 29.

⁶ Там само – С. 50 – 51.

⁷ Там само – С. 52 – 64.

Суперечливі процеси відбувалися в північно-східному регіоні до якого входили Пермські, Поморські та В'ятські міста. Цікаво, що ті населенні пункти, які могли виграти від перенесення торгівлі з Балтійського моря в Біле за словами вченого знаходились в "положении безнадежного увядания"⁸. Але все ж, в середньому посад в містах Пермського краю зменшився на 45, 2%, натомість у В'ятському краї він зріс на 43, 7 %, в Поморських містах зростання ще більше і становить 53, 4 %. Однак навіть в тих регіонах де відзначалось зростання ситуація була далеко не однозначною, якщо частина міст дійсно динамічно зростала то інші міста регіону занепадали⁹.

І на решті неоднозначно відбувався розвиток міст центральної Росії. Найбільш в економічному відношенні потужного регіону до якого входила Москва і на території якого знаходилась майже половина посадських дворів Московської держави¹⁰. П. П. Смірнов відзначає, що кризові явища завдали значної шкоди російській столиці, зокрема він говорить: "Во второй половине XVI столетия Москва буквально тает на глазах современников и исследователя". Цей процес мав своє продовження і в першій половині XVII століття. Від 1632 до 1649 року кількість чорних дворів в Москві зменшилась на 29 %¹¹. Міста "Замосковья", як іноді ще називають цей регіон, в першій половині XVII століття швидко розвивались. Переважно це стосується середніх за розміром міст, що знаходились на півдні та півночі цього регіону. Але розвиток на початку XVII століття ніяк не міг компенсувати ті втрати, які мали, зокрема, міста західного та центрального "Замосковья" в кінці XVI століття¹².

Вчений дійшов висновку, що в другій половині XVI століття та першій половині XVII століття розташування посадського населення в Московській державі зазнає значних змін. Разом з тим змінюється розташування економічних центрів держави і це на думку П. П. Смірнова пов'язано з зміною обставин існування цієї групи міщан¹³. Переміщення населення, на думку вченого, географічно було спрямовано від периферії до центру та від заходу на схід. Криза мала надзвичайно широку площу розповсюдження та була майже загальним для всіх областей явищем¹⁴. Ключовим для історика за таких обставин є питання про причину цих масштабних процесів, які безперечно мали неабиякий вплив на подальший розвиток Московської держави. Автор дослідження визнає дві групи факторів, що викликали кризові явища. Перш за все це комплекс зовнішніх причин: масштабні військові дії, які була змушена вести Росія на західному кордоні в XVI – XVII століттях; буремні події "Смути", що завдали шкоди значним територіям держави; втрата економічних зв'язків з Балтійським морем. Але поряд з цими причинами вчений вказує на існування внутрішньої хвороби, що зменшує сили чинити опір російських міст та в багатьох місцевостях ще до "Смути" приводить до спустошення¹⁵. На думку вченого негативні явища викликали глобальні внутрішні зміни організації Московської держави. В цьому контексті кризи міських посадів він пов'язує з формуванням на залишках колишніх удільних князівств єдиної Московської держави. Нові політичні реалії вимагали нової внутрішньої структури країни. Відбувається за висловом вченого, хоча й підготовлений попереднім періодом розвитком міста, але все ж катастрофічний розрив між містом та селом. Руїнується сільське господарство міст¹⁶. Відбувається переродження міст "из сословных землевладельческих центров в изолированные "местечки", населенные мелким мещанством, которому приходилось

⁸ Там само – С. 79.

⁹ Там само – С. 80.

¹⁰ Там само – С. 81.

¹¹ Там само – С. 86 – 89.

¹² Там само – С. 99.

¹³ Там само – С. 10 – 11.

¹⁴ Там само – С. 132 – 133.

¹⁵ Там само – С. 134.

¹⁶ Там само – С. 354 – 355.

снискивать пропитание исключительно торгом и промыслом”¹⁷. Інші негативні явища в житті держави лише збільшували масштаби цієї кризи. Але поряд з занепадом одних міських центрів в першій половині XVII століття починається розвиток інших. Загалом на думку вченого головним результатом кризи стала побудова нового більш досконалого для свого часу економічного, соціального та політичного ладу країни¹⁸. Підбиваючи певні підсумки вважаємо за необхідне відзначити, що П. П. Смирнову вдалося побудувати оригінальну концепцію історії російських міст в першій половині XVII століття. В цілому він продовжив напрямок досліджень, який був започаткований київською школою економічної історії. І йому вдалося значно розширити уявлення про економічну кризу Московської держави XVI – XVII століть. Важливо відзначити, що вчений запропонував нові хронологічні рамки кризи, довівши що кризові явища в багатьох місцевостях продовжувались до середини XVII століття.

Список використаних джерел:

1. Михальченко С.И. Киевская школа в российской историографии (В. Б. Антонович, М. В. Довнар-Запольский и их ученики). – М.: Прометей; Брянск: Изд-во БГПУ, 1997. – 228 с.
2. Смирнов П. П. Города Московского государства в первой половине XVII в. – К.: Типография А. И. Гросмана, 1917. – Т. 1. – В. 1: Формы землевладения. – 144 с.
3. Смирнов П. П. Города Московского государства в первой половине XVII в. – К.: Тип. имп. Университета св. Владимира, 1919. – Т. 1. – В. 2: Количество и движение населения. – 356 с.

УДК 929.7(477-25)

Чернецький Є. А., канд. істор. наук (Україна), д-р гуманітарних наук (Польща)
Відділ інформаційно-краєзнавчої роботи Білоцерківської міської ЦБС

ГЕНЕАЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ МИКОЛАЯ БЕРДЯЄВА

Як відомо, одною з найбільш відомих і популярних праць М. Бердяєва є його філософська автобіографія “Самопознание”. В одній з передмов, цю працю окреслено як “самое выстраданное и выношенное произведение большого мастера”¹⁹. Надзвичайно цінним у цій праці, безумовно, є звернення Миколая Бердяєва до свого походження. Згадуючи своїх батьків, дідусів і бабусь та більш далеких предків, М. Бердяєв прямо пише про витоки своїх талантів, звичок, досить детально з’ясовує походження кожної з найгірших рис своєї вдачі. Коротко кажучи, великий філософ зробив екскурс в історію своєї соціалізації, а відтак – вказав на генеалогічні чинники формування свого світогляду. Певним узагальненням цього аналізу можна вважати наступний фрагмент тексту: “Наша семья, хотя и московского

¹⁷ Там само – С. 26.

¹⁸ Там само – С. 355 – 356.

¹⁹ Вадимов А. В. *За пределами “Самопознания”* // Бердяев Н. А. Самопознание. (Опыт философской автобиографии). – Москва: Книга, 1991. – С. 5.

происхождения, принадлежала к аристократии Юго-Западного края, с очень западными влияниями, которые всегда были сильны в Киеве. Особенно семья моей матери была западного типа, с элементами польскими и французскими. В Киеве всегда чувствовалось общение с Западной Европой. Я с детства часто ездил за границу. Первый раз ездил за границу семи лет в Карлсбад, где моя мать лечила болезнь печени. Первое мое впечатление от заграницы была Вена, которая мне очень понравилась”²⁰.

Перечитуючи цей та інші спостереження Миколая Бердяєва, які стосуються генеалогічних чинників його соціалізації та формування світогляду, не складно усвідомити, що перед нами повстає один з найвідоміших прикладів вестернізації в Україні російської за своїм походження аристократії. Це дійсно приклад, адже видатних постатей з російським корінням, які тут стали інакшими росіянами, не бракує. Окрім Миколая Бердяєва можна згадати, наприклад, Михаїла Булгакова. Їхня геніальність, неповторна оригінальність світогляду, стилю не могла народитися, сформуватися в інших умовах. Йдеться, безумовно, не лише про інакшість росіян, які впродовж, принаймні, століття мешкали в Україні. Ці процеси помітні і в польському середовищі Правобережної України, в якому сформувався чимало неповторних особистостей. Тут важливо підкреслити, що такі унікальні результати можна пояснити ефектом культурного кордону, яким Україна була і є впродовж тисячоліть. Сірості, буденності, звичайності тут менше за визначенням.

Повертаючись до постаті Миколая Бердяєва, слід звернути увагу, що він намагався досить систематично підійти до окреслення своїх предків як з боку батька, так і з боку матері. Йдучи накресленим М. Бердяєвим напрямком, ми доповнили наведені ним дані і формалізували їх у вигляді таблиці асцендентів великого мислителя. Ця таблиця мала б охопити чотирнадцять його предків (до прадідів і прабабусь включно), проте цілком осягнути цю мету нам не вдалося – наразі забракло даних про одну з прабабусь М. Бердяєва. Утім отримана таблиця все ж дозволяє проаналізувати походження Миколая Бердяєва та оцінити джерела західного впливу, про який він сам написав.

Фактично ми маємо справу із сімома родами, до яких належать предки Миколая Бердяєва.

Витоки роду *Бердяєвих*, які є предками М. Бердяєва з боку батька, дослідники шукають серед татар, спираючись на татарське походження їхнього прізвища.

Також татарським вважається рід *Бахметєвих*, з яких походила Олена Миколаївна, уроджена Бахметєва, дружина Михаїла Бердяєва, матір Олександра і бабуся з батькового боку Миколая Бердяєвих.

Софія, мама згаданої щойно Олени Миколаївни, походила з роду *Дуніних*. Не маючи наразі точних даних, можна все ж припустити, що йдеться про одну з ліній (на російській службі) потужного клану Дуніних герба Лебідь, генеалогічна легенда яких виводить їх від датського принца. Проте дослідження Адама Бонєцького привели його до висновку, що Дуніни (власне рід з цим прізвищем, а також похідні від нього роди, які користувалися придомком Дунін – Дунін-Борковські, Дунін-Вольські, Дунін-Карвіцькі, Дунін-Сулігостовські та інші) є польським рицарським, потім шляхетським родом, коріння якого сягає пізнього середньовіччя.

Рід князів *Кудашєвих*, до якого належав дідусь Миколая Бердяєва князь Сергій Кудашєв, має татарське походження: “Кудашєвы – княжеский род, происходящий от

²⁰ Бердяев Н. А. *Самопознание. (Опыт философской автобиографии)*. – Москва: Книга, 1991. – С. 17.

темниковського мурзи князя Ефая, жившого в першій половині XVI в., син якого князь Кудаш став родоначальником фамилии”²¹.

Князі Баратови, з яких походила княгиня Катерина, дружина князя Данила Кудашева і матір згаданого князя Сергія Кудашева, також мають татарське походження.

Графи Шуазель-Гуфьє, рід яких заснував граф Антуан-Луї-Октавій – батько графині Матильди, дід княжни Олександри (Аліни) Кудашевої і прадід Миколая Бердяєва, мають французьке походження.

Графи Потоцькі, з яких походила дружина згаданого графа Антуана-Луї-Октавія Шуазель-Гуфьє графиня Вікторія, належить до найвідоміших польських магнатських родів XVII-XVIII століть. Батьками графині Вікторії був власник одного з найбільших маєткових комплексів Речі Посполитої у Брацлавському воєводстві (після 1796 р. – на теренах Київської і Подільської губерній) з центрами в Умані і Тульчині Станіслав-Щенський Потоцький і його друга дружина Юзефина-Амалія, уроджена графиня Мнішех, донька останнього білоцерківського старости Єжи-Августа Мнішеха.

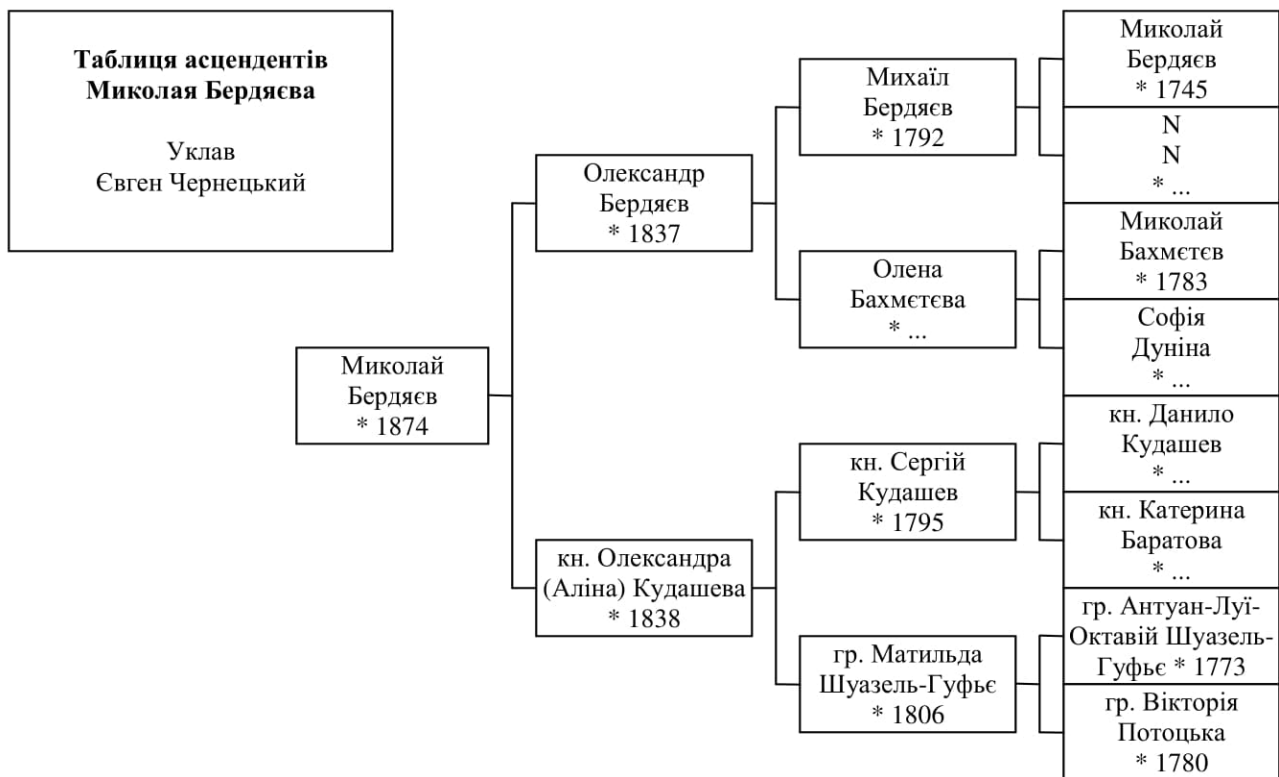
Наведені дані демонструють, що з семи родів, до яких належали відомі предки Миколая Бердяєва, чотири були татарського, два польського і один французького походження. При цьому слід відзначити, що Бердяєви, Бахметєви, князі Кудашєви і князі Баратови, які були предками М. Бердяєва, тривалий час були пов’язані з Україною, відтак зазнали впливу домінуючої тут в аристократичних колах польської культури. Разом з тим цікаво, що виразно польське виховання і світогляд з усіх них мала лише графиня Вікторія з Потоцьких Шуазель-Гуфьє, а її донька, за свідченням самого М. Бердяєва про свою маму, “была более французенка, чем русская, она получила французское воспитание, в ранней молодости жила в Париже, писала письма исключительно по-французски и никогда не научилась писать грамотно по-русски; будучи православной по рождению, она чувствовала себя более католичкой и всегда молилась по французскому католическому молитвеннику своей матери”²².

Таким чином підставою для “очень западных влияний”, які панували в родинному середовищі Миколая Бердяєва, була польськість аристократії Правобережної України, а також одна польська прабабуся серед його предків. Тим часом свою польськість М. Бердяєв відчував дуже гостро. Про це свідчать, наприклад, спогади Євгенії Герцик про січень 1915 р., коли Миколай Олександрович лежав зі зламаною ногою в її будинку в Москві: “... в те недели неожиданно дали о себе знать польские корни и полонофильские симпатии Бердяева; многие впервые узнали, что его крестной матерью была графиня Елизавета Красинская (в девичестве Браницкая), жена знаменитого польского поэта Сигизмунда Красинского, наследника таланта и политических убеждений Адама Мицкевича”²³.

²¹ *Дворянские роды Российской империи*. Том 3. Князья / под ред. С. В. Думина. – Москва: Ликоминвест, 1996. – С. 165.

²² Бердяев Н. А. *Самопознание...* – С. 16.

²³ Кара-Мурза А. А. *Бердяевская Москва. (Опыт философского краеведения)* // *Философские науки*. – 2014. – № 4. – С. 70-71.

УДК 37.013"1920"

Ярмола О. В., канд. філос. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

Велика К. І., асистент кафедри іноземних мов

Білоцерківський національний аграрний університет

НАВЧАЛЬНА І ВИХОВНА РОБОТА В БІЛОЦЕРКІВСЬКОМУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ТЕХНІКУМІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РОКІВ

Історії становлення на початку 1920-х років Білоцерківського технікуму присвячені фундаментальні дослідження, які вийшли друком в 1990-х – на поч. 2000-х років [1-3]. Окремі дослідження були присвячені викладацькому та адміністративно-технічному персоналу. Зокрема це стосується такої неординарної постаті, як Дмитро Леонідович Похилевич [4]. Окрім цього, періоду першої половини 1920-х років присвячені збірки документів [5]. Проте, ще й сьогодні, головним джерелом інформації про роботу Білоцерківського технікуму у цей період залишаються архівні фонди [6].

В Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді 166 (Народний комісаріат освіти) (оп. 3, спр. 1198) зберігається цікавий документ, який відображає навчальні та виховні процеси, які відбувалися у Білоцерківському сільськогосподарському технікумі у 1923-24 навчальному році.

В історичній довідці про технікум, зазначається, що сама ідея утворення такого навчального закладу виникла у місцевих агрономів ще в 1918 році, але проект про

організацію сільськогосподарської школи в Білій Церкві не знайшов підтримки серед тодішнього керівництва Васильківського повіту. У кінці 1919 року до ініціативної групи з агрономів приєдналися деякі лектори природознавства з місцевих шкіл і було розроблено статут "Вільного технікуму". Але й ця ініціатива не була підтримана. Лише у 1920 році справа зрушила з місця і проект організації технікуму був підтриманий. 20 травня 1920 року постановою повітревкому технікуму як господарча база передається Олександрійський парк, Фастівський і Оленівський радгоспи.

В результаті вже з жовтня 1920 року до занять приступило 120 студентів. 16 травня 1921 року відбулося об'єднання із Білоцерківським промисловим технікумом.

У 1923-24 навчальному році технікум мав два відділення: агрономічне (по фаху - рослинництво) та механічне (по фаху - машинобудівництва). Механічний відділ розвинувся з Промислового технікуму і у 1924 році здійснив перший випуск (3 особи).

В цей час білоцерківський технікум брав активну участь у організації сільськогосподарської виставки. Відбувалася активна співпраця з місцевою сільськогосподарською кооперацією. Студенти і викладачі брали участь у роботі селекційної станції, зокрема у розробці науково-дослідних завдань. Проте, незважаючи на великий ентузіазм на агрономічному і механічному відділеннях відчувався брак підручників, обладнання та ін.

Викладачами технікуму в цей час працювали: Лоренцо Дмитро Миколайович (технічна механіка, трактори і мотокультура, рільнича механіка, проектування, с.-г. машини), Козелкін П.М. (анатомія і фізіологія тварин, мікробіологія, ветеринарія), Шевченко В.М. (фітопатологія), Лебедев В.Н. (селекція і насінництво), Янушкевич Антон Лукич (організація особистого господарства, с.-г. економіка, с.-г. кооперація), Шуровський О.М. (опір матеріалів, термодинаміка, парові машини, проектування), Крижанівський І.І. (гуманітарні науки) (вибув з технікуму), Ахрімівич О.З. (біологія і генетика, статистика, хліборобство), Кораб Й.Й. рослинництво, ентомологія), Шабатін Іван Никітіч (політичні дисципліни) (вибув з технікуму), Верле (земельне законодавство) (вибув з технікуму), Якерин Олександр Абрамович (закордонна література), Якіменко Кирило Іванович (деталі машин), Питюх Йосип Васильович (технічна механіка).

Адміністративно-технічний персонал технікуму складався з наступних осіб: Похилевич Д.Л. (керуючий і політкомісар), Бондаренко Тарас Іларіонович (декан механічного відділення), Протас Я.Г. (декан агровідділу), Фоменко О.М. (секретар правління), Коваль С.Н. (бухгалтер), Кузяк В.І. (помічник бухгалтера), Здановський Й.Н. (зав. книгозбірнею), Бузинна В.М. (рахівник), Остахнович П.М. (комендант будинку), Олещук О.А. (сторож брами), Вайнтрауб Ф.С. (кур'єр), Полевський В.Н. (лаборант), Бойко З.М. (кучер), Янушкевич Антон Лукич (зав. шкільним господарством), Бояршинова Н.Ф. (діловод), Будько Д.М. (технік-хлібороб), Фудима Й.М. (садовник), Березовський (інструктор), Дубовик М.М. (пасічник), Тукалевський М.О., Іщук Я. (охоронець), Дерош В., Ліщишин С.Н.

Станом на березень 1924 року в технікумі навчалось²⁴:

На механічному відділенні:

1 курс	65
2 курс	28
3 курс	27
Разом	120

На агрономічному відділенні:

1 курс	37
2 курс	25
3 курс	32
Разом	94

²⁴ ЦДАВОВ України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 258. Арк. 4 зв.

Таким чином до середини 1920-х років Білоцерківський технікум, який охоплював навчанням студентів на двох відділеннях: агрономічному та механічному був важливим місцем підготовки фахівців з вищою сільськогосподарською освітою для господарств не лише Білоцерківщини, а й в цілому тогочасної України.

Література і джерела:

1. Білоцерківський державний сільськогосподарський інститут: 75 років: Минуле і сучасне / В. М. Власенко, М. Я. Молоцький, Ю. О. Павловський, Б. Й. Кашкін. – К.: Урожай, 1995. – 272 с.
2. Власенко В. М., Чернецький Є. А., Коріння Білоцерківського державного аграрного університету. – Біла Церква, 2000. – 36 с.
3. Власенко В. М., Стародуб О. В., Чернецький Є. А. Білоцерківський аграрний університет: від витоків до сьогодення. – Біла Церква, 2005. – 224 с.
4. Ярмола О. Життєвий шлях Дмитра Леонідовича Похилевича // Хронос. Зошит IV. Матеріали засідання краєзнавчого клубу 17 листопада 2016 р. / Під загальною редакцією Євгена Чернецького. – Біла Церква, 2016. – С. 31-42.
5. Ярмола О. Документи з історії Білоцерківського сільськогосподарського технікуму 1923-1928 рр. (за матеріалами проколіїв засідань президії Білоцерківського окружного виконавчого комітету та Білоцерківської окружної економічної наради) // Хронос. Зошит V. Матеріали засідання краєзнавчого клубу 1 березня 2017 р. / Під загальною редакцією Євгена Чернецького. – Біла Церква, 2017. – С. 33-53.
6. ЦДАВОВ України. Ф. 166. Оп. 3. Спр. 258.

ЗМІСТ

Іщенко М. П. Сучасна філософія про об'єктивний закон глобального еволюціонізму	3
Мельник Л.М. Питання національної еліти в політичній творчості Трохима Зінківського	6
Бровко Н.І. Розвиток уявлень про правосвідомість людської особистості в поглядах вітчизняних митців	7
Дамарад А. А. Нетытулаваная шляхта Беларусі і України у саслоўна-палітычных працэсах у Расійскай імперыі	9
Харьковщенко Ю. Є. Питання свободи у філософському вченні М. Бердяєва	11
Дем'яненко О.О. Осмыслення сучасної освіти крізь призму бердяєвських ідей про дисбаланс системності розвитку культури	12
Дем'яненко О.О. Громадянське суспільство у процесах політичної модернізації України	14
Каляда І.У. Фарміраванне нацыянальнай сістэмы адукацыі і навукі ў Беларусі (1920-я гады)	16
Терещук М. М. Інститут парламентаризму в континентальній правовій системі	19
Росавіцький О.О. Вплив релігії на формування правових систем світу	22
Бурак П. М. Глобализация цифровой индустрии, ее социокультурные риски и последствия	23
Дужа І. А. Вплив Сполучених Штатів на Іран	26
Коваль В. У. Аналіз уплыву Беларускай рады ў Празе на нацыянальную дыяспару ў Чэхаславакіі	27
Крючек П. С. М.В. Довнар-Запольский – создатель высшего экономического образования в Украине	30
Острога В. М. Деятельность педагогических курсов в Беларуси в начале XX в.	33
Самойленко Л. Я. Проблеми проходження державної служби в умовах реформування	36
Райченко А. А. Проблема белорусской государственности в 20-е гг. XX в.	37

Овчаренко А. О. Автокефалія як фактор становлення держави	39
Макарчук В. В. Методологічні підходи дослідженні поняття «правовий статус»	41
Мельник О. Г. Зростання ролі місцевої влади при вирішенні питань управління твердими побутовими відходами за європейськими стандартами в Україні в умовах децентралізації	43
Шумский И. И. Тенденции развития системы образования в теории неоконсерватизма	45
Карпусь Д. О. Бачення П.П. Смірнова економічної кризи в Московській державі кінця XVI першої половини XVII століття	47
Чернецький Є. А. Генеалогічні чинники соціалізації та формування світогляду Миколая Бердяєва	49
Ярмола О. В., Велика К. І. Навчальна і виховна робота в Білоцерківському сільськогосподарському технікумі у першій половині 1920-х років	52